

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Розвиток дослідницьких навичок молодших
школярів у роботі над літературним твором**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти –другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 610 групи

Крехович Анна-Марія Андріївна

Керівник:

доктор педагогічних наук,

професор Романюк С.З.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Крехович А.-М.А. Розвиток дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОР «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 83 с.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні засади та описано практичні аспекти розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у процесі роботи над літературним твором.

У роботі розкрито сутність дослідницьких навичок як ключової компетентності молодших школярів в умовах сучасної освіти, здійснено категоріально-дефінітивний аналіз розвитку дослідницьких навичок, визначено педагогічний потенціал літературного твору у їх формуванні.

На основі констатувального дослідження виявлено рівні сформованості дослідницьких навичок молодших школярів, розроблено й теоретично обґрунтовано систему роботи над літературним твором як засобом розвитку дослідницьких навичок, запропоновано методичний інструментарій для практичної реалізації окресленої системи.

Ключові слова: дослідницькі навички, молодші школярі, літературний твір, система роботи, початкова освіта, компетентнісний підхід.

ADSTRACT

Krekhovych A.-M.A. Development of research skills of junior schoolchildren in work on a literary work. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Master's degree in specialty of 013 Pedagogy. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 83 p.

The qualification work examines the theoretical foundations and describes the practical aspects of the development of research skills of junior high school students in the process of working on a literary work.

The paper reveals the essence of research skills as a key competence of junior schoolchildren in modern education, provides a categorical-definitive analysis of the development of research skills, and determines the pedagogical potential of literary work in their formation.

Based on the ascertaining research, the levels of formation of research skills of junior schoolchildren were identified, a system of work on a literary work as a means of developing research skills was developed and theoretically substantiated, and methodological tools for the practical implementation of this system were proposed.

Keywords: research skills, junior schoolchildren, literary work, work system, primary education, competence approach.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Крехович А.-М.А.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У РОБОТІ НАД ЛІТЕАРТУРНИМ ТВОРОМ.....	9
1.1 Дослідницькі навички – ключова компетентність молодших школярів в умовах сучасної освіти	9
1.2 Категоріально-дефінітивна характеристика розвитку дослідницьких навичок молодших школярів	19
1.3. Педагогічний потенціал літературного твору у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів	31
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ НАВИЧОК У РОБОТІ НАД ЛІТЕРАТУРНИМ ТВОРОМ	45
2.1. Констатувальне дослідження рівня сформованості дослідницьких навичок молодших школярів у процесі навчання	45
2.2. Система роботи над літературним твором як засіб розвитку дослідницьких навичок	52
2.3. Методичний інструментарій щодо розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором.....	62
Висновки до розділу 2	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні суспільні зміни вимагають від освітньої системи адаптації до нових викликів. В умовах активного розвитку та поширення інформаційних технологій важливо, щоб молодші школярі володіли не лише базовими знаннями, але й уміннями, які дозволяють їм критично сприймати й аналізувати отриману інформацію. Сучасна система освіти в контексті реформ стикається з необхідністю інтеграції нових підходів до навчання, які акцентують увагу на критичному мисленні, креативності та міждисциплінарності. Оскільки трансформації усіх сфер діяльності вимагають від зростаючої особистості вміння орієнтуватися у швидкоплинному потоці інформації, пріоритетними стають дослідницькі навички, які включають здатність до аналізу, синтезу, оцінки та творчого мислення, набувають важливого значення для розвитку особистості, яка здатна адаптуватися до викликів сьогодення.

Реалізація концепції Нової української школи (НУШ), що передбачає розвиток особистості учня та робить акцент на використанні активних методів навчання створює сприятливі можливості для розвитку дослідницьких навичок молодших школярів. Адже, ці уміння допомагають школярам формувати власні думки, приймати обґрунтовані рішення і бути активними учасниками суспільного життя. В умовах НУШ навчання має бути інтерактивним, що спонукає вчителів до впровадження проектних методів та дослідницької діяльності в освітній процес.

На важливості розвитку дослідницьких навичок молодших школярів акцентується увага у низці нормативно-правових документів, що регулюють освітню діяльність в Україні, зокрема у: Законі України «Про освіту» (2017 р.); Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2021 р.); Концепції «Нова українська школа» (2016 р.), Державному стандарті початкової освіти. У нормативних документах наголошується на формуванні дослідницьких компетентностей учнів, зокрема уміння працювати в команді, спілкуватися та

обирати різні способи вирішення проблем. Таким чином, освітня нормативно-правова база України створює міцне підґрунтя для інтеграції дослідницької діяльності в освітній процес, сприяючи формуванню компетентної особистості.

Унікальну можливість для розвитку дослідницьких навичок в контексті зазначеного має навчальна література. Робота з текстами вимагає від учнів не тільки читання, а й глибокого розуміння змісту прочитаного. Через аналіз літературних творів учні вчаться ставити запитання, формувати гіпотези та перевіряти їх на основі тексту. Крім того, літературні твори, будучи джерелом емоційного та інтелектуального збагачення, допомагають учням розвивати емпатію та соціальні навички, адже вони часто відображають різноманітні людські досвіди та емоції.

Розвиток дослідницьких навичок у молодших школярів через роботу з літературними творами є важливою складовою сучасної освіти, що відповідає викликам суспільства і сприяє формуванню компетентних особистостей. Однак, незважаючи на наявність численних досліджень у сфері початкової освіти, питання про ефективні методи розвитку дослідницьких навичок саме через роботу над літературними творами залишається недостатньо вивченим. Існує потреба у розробці нових педагогічних підходів і методик, які враховували б сучасні вимоги до освіти та забезпечували б ефективний розвиток дослідницьких навичок у молодших школярів.

Стан дослідження. Проблема розвитку дослідницьких навичок у початковій школі є об'єктом багатьох наукових досліджень. Теоретико-методологічні засади розвитку дослідницьких навичок та пізнавальної активності молодших школярів ґрунтовно досліджували українські науковці В. Сухомлинський, О. Савченко, Р. Шиян, В. Кремень. Психолого-педагогічні аспекти формування дослідницьких здібностей розкрито у працях І. Беха, Л. Шевченко, О. Пометун. Практичні методики розвитку дослідницької компетентності запропоновані І. Якиманською, Л. Калмиковою та О. Кононко. Вагомий внесок у розуміння природи дослідницького навчання зробили

зарубіжні вчені: Дж. Дьюї, Дж. Брунер, Ж. Піаже, Л. Виготський, К. Двек, Г. Гарднер, Д. Колб, Р. Елмор, М. Монтессорі.

Однак, зважаючи на наявність у сучасній педагогічній науці значної кількості наукових праць, які розкривають різні аспекти порушеної проблеми, також враховуючи умови світового прогресу і швидкоплинних діяльнісних змін, які впливають рівним чином і на сферу освіти, питання розвитку дослідницьких навичок молодших школярів залишається актуальним та дискусійним. Саме тому, нами обрана тема магістерського дослідження: ***«Розвиток дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором».***

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри «Теоретико-методичні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати особливості формування та розвитку дослідницьких навичок молодших школярів шляхом роботи над літературним твором.

Завдання дослідження:

- 1) Здійснити аналіз наукової, навчально-методичної літератури з проблеми дослідження, та розкрити сутність поняття «дослідницькі навички».
- 2) Дослідити рівень сформованості дослідницьких навичок молодших школярів у процесі навчання.
- 3) Розкрити особливості роботи над літературним твором з метою розвитку дослідницьких навичок учнів початкових класів.
- 4) Запропонувати методичний інструментарій щодо розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором.

Об'єкт дослідження – розвиток дослідницьких навичок здобувачів початкової освіти

Предмет дослідження – особливості розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань нами використано комплекс методів науково-педагогічного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз і синтез психологічної, соціологічної, педагогічної літератури для вивчення теоретичних засад досліджуваної проблеми;
- *емпіричні:* констатувальне дослідження для перевірки рівня сформованості дослідницьких навичок молодших школярів у процесі навчання, анкетування, метод самооцінки;
- *статистичні:* кількісний аналіз отриманих даних; математичні методи для узагальнення отриманих результатів констатувального експерименту.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні методичної системи розвитку дослідницьких навичок молодших школярів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що їх матеріали можна використати у змісті навчальних дисциплін: «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі», «Технологія розвитку критичного мислення молодших школярів», «Освітні технології та інновації в початковій школі»; у практичній діяльності вчителів початкових класів, інститутах післядипломної освіти.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювалися на науково-методологічному семінарі кафедри педагогіки та методики початкової освіти ЧНУ імені Юрія Федьковича.

Основні положення кваліфікаційної роботи опубліковані у матеріалах студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (16 квітня 2024 року).

Публікації. За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано 1 тези в матеріалах студентської конференції.

Структура роботи. Робота складається з двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та додатків (4). Загальний обсяг роботи 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У РОБОТІ НАД ЛІТЕАРТУРНИМ ТВОРОМ

1.1 Дослідницькі навички – ключова компетентність молодших школярів в умовах сучасної освіти

У контексті сучасних освітніх трансформацій особливого значення набуває формування дослідницьких навичок молодших школярів як базової компетентності, що забезпечує успішну адаптацію до викликів сьогодення.

Державний стандарт початкової освіти (2019 р.) підкреслює важливість розвитку дослідницьких навичок як однієї з ключових компетентностей сучасного учня. Зазначимо, що початкова освіта має забезпечувати формування в учнів здатності до самостійного набуття знань, уміння аналізувати, систематизувати інформацію та застосовувати її для вирішення практичних завдань. У нормативному документі передбачається впровадження у освітню діяльність активних методів навчання, що сприяють формуванню дослідницької компетентності школярів.

У Концепції Нової української школи (2016 р.) дослідницькі навички визначено як одну з ключових компетентностей, яка забезпечує здатність учня розвивати критичне мислення, вирішувати проблеми та ухвалювати обґрунтовані рішення. Реалізація Концепції НУШ, у свою чергу, створила сприятливе підґрунтя для розвитку дослідницької компетентності учнів.

Варто зазначити, що проблема дослідницької компетентності в українській педагогіці не є новою, що підтверджується постійним інтересом до окресленої проблеми науковців. Серед них варто виділити В. Сухомлинського, О. Савченко, Р. Шияна, А. Власенка, В. Кремня, І. Беха, Л. Шевченка та І. Базеляна, які у своїй працях розкривали сутність дослідницьких навичок та психолого-педагогічні аспекти їх формування.

Поняття «дослідницькі навички» у педагогічній науковій літературі трактується по-різному науковцями, які аналізували це явище з різних аспектів і у різні періоди розвитку науки. Кожен із них досліджував це питання в

контексті свого часу, закладаючи підґрунтя для сучасного компетентнісного підходу до освіти.

У працях І. В. Базеляна «дослідницькі навички» розглядаються як складне психічне утворення учня, що поєднує комплекс дій (практичних, інтелектуальних, самоорганізації та самоконтролю), засвоєних та закріплених у способах діяльності. Ці уміння є основою готовності школярів до пізнавального пошуку і формуються виключно в процесі дослідницької діяльності учнів [2, с. 186].

На думку І. П. Мартиненко, дослідницькі навички є інтегрованою якістю особистості, яка характеризується готовністю до пошукової діяльності, здатністю до самостійного здобуття нових знань та вмінням критично осмислювати інформацію [40, с. 46]. Формування цих навичок відбувається в контексті загального розвитку особистості учня та тісно пов'язане з розвитком його пізнавальних здібностей, мотиваційної сфери та творчого потенціалу.

Нам імпонує думка А. П. Власенка, який визначає «дослідницькі навички» як сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до набуття нових знань і застосування їх відповідно до поставленої мети дослідницької діяльності, до самостійних спостережень, узагальнення, аналізу процесів і явищ дійсності [9, с. 13].

Дослідження багатьох педагогів і психологів показали, що оригінальність мислення, співробітництво і творчість учнів молодшого шкільного віку найповніше проявляються і успішно розвиваються в діяльності, особливо дослідницького характеру. Цей факт актуальний для дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в даний період навчальна діяльність стає домінуючою, визначальною для розвитку основних пізнавальних якостей учнів початкових класів. Такі особистісні якості, як дослідницький інтерес, найбільше властиві саме дітям, які щойно пішли до школи.

Аналіз джерельної бази щодо розвитку дослідницьких навичок як ключової компетентності молодших школярів свідчить про наявність різних

поглядів на окреслену проблему та її актуальність.

На думку О. А. Біди, дослідницькі навички є фундаментом для розвитку критичного мислення та творчого потенціалу учнів початкової школи [4, с. 13].

Л. О. Сущенко зазначає, що сучасна початкова освіта має забезпечувати не лише засвоєння знань, а й формування здатності до їх самостійного здобуття та критичного осмислення [61, с. 43]. Суголосною є позиція Р. Б. Шияна, який наголошує на необхідності створення освітнього середовища, що стимулює природну допитливість дітей та розвиває їхні дослідницькі здібності [70, с. 86].

Дослідницькі навички як ключова компетентність включають комплекс умінь та здатностей. І. П. Мартиненко виділяє серед них: уміння ставити запитання, висувати гіпотези, планувати дослідження, збирати та аналізувати інформацію, формулювати висновки [40, с. 45]. Ці складові забезпечують формування цілісної дослідницької культури молодшого школяра, що підтверджується дослідженнями Л. І. Калініченко [67, с. 58].

Формування дослідницьких навичок тісно пов'язане з розвитком м'яких навичок (soft skills). О. В. Присяжнюк наголошує на важливості розвитку таких якостей як ініціативність, відповідальність, здатність до співпраці, які є необхідними для успішної дослідницької діяльності [58, с. 87]. Ці навички допомагають учням ефективно організовувати свою роботу та взаємодіяти з іншими.

Сучасні дослідники акцентують увагу на інтегрованому характері формування дослідницьких навичок. О. В. Данилюк стверджує, що найефективніше дослідницькі навички розвиваються у процесі міжпредметної взаємодії, коли учні мають можливість застосовувати набуті знання та вміння у різних навчальних контекстах [16, с. 67]. Даного підходу дотримується й розвиває Н. В. Гриценко, наголошуючи на важливості створення інтегрованого освітнього простору для формування дослідницької компетентності [65, с. 45].

Особливу роль у формуванні дослідницьких навичок відіграє мотиваційний компонент. О. В. Вознюк підкреслює важливість створення ситуацій успіху та підтримки природної допитливості дітей [72, с. 89]. Вчений наголошує, що саме внутрішня мотивація до пізнання стає рушійною силою дослідницької діяльності молодших школярів.

Проведений аналіз поглядів педагогів та результатів наукових досліджень дозволяє стверджувати, що значущим аспектом розвитку дослідницьких навичок є їх практична спрямованість. Ми підтримуємо думку Т. В. Пономаренко, яка зазначає, що ефективне формування дослідницької компетентності відбувається через залучення учнів до розв'язання реальних життєвих проблем та ситуацій [51, с. 16]. Такий підхід забезпечує усвідомлення дітьми практичної цінності дослідницьких умінь та їх застосування у повсякденному житті.

Зауважимо, що важливим фактором розвитку дослідницьких навичок є створення відповідного освітнього середовища. А. П. Власенко наголошує на необхідності забезпечення матеріально-технічних умов, інформаційних ресурсів та психологічного комфорту для здійснення дослідницької діяльності [64, с. 15]. Це ж твердження підтримує О. М. Гринько, підкреслюючи у своїх працях значущість організації спеціального освітнього простору для стимулювання дослідницької активності учнів [15, с. 95].

Системний підхід до розвитку дослідницьких навичок передбачає врахування вікових особливостей молодших школярів. На думку Л. В. Калмикової, саме молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування пізнавальної активності та дослідницької поведінки [23, с. 67]. У цей період діти виявляють особливу допитливість, прагнення до експериментування та відкриття нового, що створює сприятливі умови для розвитку дослідницьких компетентностей.

Важливим аспектом формування дослідницьких навичок є їх поетапний розвиток. О. І. Лисенко виділяє три основні етапи: мотиваційно-орієнтувальний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний [39, с.

115]. На першому етапі відбувається формування позитивної мотивації до дослідницької діяльності, на другому - безпосереднє оволодіння дослідницькими вміннями, на третьому - розвиток здатності до самооцінки та корекції власної дослідницької діяльності.

Сучасні педагогічні дослідження акцентують увагу на необхідності впровадження інноваційних методів навчання для розвитку дослідницьких навичок. О. В. Присяжнюк підкреслює ефективність застосування проєктних технологій, які дозволяють учням самостійно обирати тему дослідження, планувати роботу та презентувати її результати [52, с. 45]. Зазначену думку підтримує О. В. Акімова, наголошуючи на важливості створення ситуацій відкриття нового знання через активну дослідницьку діяльність [1, с. 86].

Формування дослідницьких навичок тісно пов'язане з розвитком критичного мислення. Р. М. Вернидуб зазначає, що здатність аналізувати інформацію, порівнювати різні точки зору, формулювати власні судження є невід'ємними складовими дослідницької компетентності [8, с. 23]. О. Я. Савченко розвиває цю думку, підкреслюючи взаємозв'язок між розвитком критичного мислення та формуванням дослідницьких умінь [55, с. 67].

Особливу роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє співпраця учнів. Н. В. Коваль стверджує, що групова дослідницька діяльність сприяє формуванню комунікативних умінь, навичок співпраці та взаємодопомоги [68, с. 26]. У процесі спільної роботи діти вчаться обмінюватися думками, планувати спільну діяльність, приймати колективні рішення, що є важливими складовими дослідницької компетентності.

Сучасні дослідники наголошують на важливості створення ситуацій успіху в процесі формування дослідницьких навичок. Підтвердженням цього є думки М. А. Рябченка, який зазначає, що позитивний емоційний досвід дослідницької діяльності стає потужним стимулом для подальшого розвитку пізнавальної активності учнів [53, с. 93]. Підтримка ініціативи, заохочення самостійності та творчості створюють сприятливі умови для формування стійкого інтересу до дослідницької діяльності.

Значну увагу науковці приділяють ролі вчителя у процесі формування дослідницьких навичок. І. В. Іванюк наголошує на необхідності зміни позиції педагога з транслятора знань на організатора дослідницької діяльності учнів [3, с. 52]. Вчитель має створювати проблемні ситуації, спонукати до пошуку відповідей на запитання, підтримувати дослідницьку активність дітей.

Варто зазначити, що у контексті формування дослідницьких навичок особливого значення набуває індивідуальний підхід. С. О. Бондаренко вказує на необхідність врахування індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів та здібностей при організації дослідницької діяльності [63, с. 56]. Це дозволяє створити оптимальні умови для розвитку дослідницького потенціалу кожної дитини.

Ефективність формування дослідницьких навичок значною мірою залежить від створення розвивального освітнього середовища. О. М. Бондарчук наголошує на важливості забезпечення доступу до різноманітних джерел інформації, матеріалів для експериментування, технічних засобів навчання [7, с. 89]. Таке середовище стимулює природну допитливість дітей та створює умови для самостійного пошуку відповідей на запитання.

Дослідницькі навички тісно пов'язані з розвитком творчого мислення. М. В. Карпенко підкреслює, що дослідницька діяльність сприяє розвитку уяви, оригінальності мислення, здатності генерувати нові ідеї [24, с. 36]. У процесі дослідження учні вчаться знаходити нестандартні рішення, висувати гіпотези, експериментувати з різними способами вирішення проблем.

Важливим аспектом розвитку дослідницьких навичок є формування здатності до рефлексії. О. А. Кузьміна зазначає, що вміння аналізувати власну діяльність, оцінювати її результати, визначати шляхи вдосконалення є необхідними складовими дослідницької компетентності [37, с. 95]. Рефлексивні вміння допомагають учням усвідомлювати власний прогрес, корегувати дослідницьку діяльність, планувати подальші кроки в опануванні новими знаннями.

Особливу увагу дослідники приділяють розвитку комунікативного компонента дослідницьких навичок. Т. А. Кудряшова підкреслює важливість формування вміння презентувати результати досліджень, аргументувати власну позицію, вести конструктивний діалог з іншими учасниками дослідницької діяльності [36, с. 47]. Ці навички є необхідними для успішної співпраці та обміну досвідом у процесі дослідження.

Значущим фактором у формуванні дослідницьких навичок є створення ситуацій вибору. Н. М. Дем'яненко вказує на необхідність надання учням можливості самостійно обирати теми досліджень, методи роботи, форми презентації результатів [21, с. 45]. Така свобода вибору підвищує мотивацію до дослідницької діяльності та сприяє розвитку самостійності мислення.

У контексті формування дослідницьких навичок важливу роль відіграє міжпредметна інтеграція. О. Г. Новосад зазначає, що інтегрований підхід дозволяє учням побачити взаємозв'язки між різними галузями знань, застосовувати набуті вміння в різних контекстах [57, с. 16]. Це сприяє формуванню цілісної картини світу та розумінню практичної значущості дослідницької діяльності.

Формування дослідницьких навичок у початковій школі має відбуватися з урахуванням принципу наступності. Л. П. Вовк наголошує на важливості поступового ускладнення дослідницьких завдань, розширення сфери самостійності учнів у процесі дослідницької діяльності [50, с. 82]. Це забезпечує систематичний розвиток дослідницької компетентності та підготовку до більш складних форм дослідницької роботи в майбутньому.

Суттєвим аспектом розвитку дослідницьких навичок є створення емоційно комфортного середовища. Г. І. Ковальчук підкреслює, що позитивна атмосфера, відсутність страху помилки, підтримка ініціативи учнів сприяють розкриттю їхнього дослідницького потенціалу [29, с. 87]. В такому середовищі діти відчувають себе впевнено, готові експериментувати та ризикувати.

Дослідницькі навички є важливим компонентом життєвої компетентності учнів. І. В. Тимченко зазначає, що вміння досліджувати,

аналізувати, робити висновки необхідні не лише в навчальній діяльності, але й у повсякденному житті [62, с. 31]. Це допомагає дітям краще розуміти навколишній світ, приймати обґрунтовані рішення, вирішувати життєві проблеми.

У процесі формування дослідницьких навичок важливо враховувати психологічні особливості молодших школярів. М. І. Думнич вказує на необхідність опори на провідну діяльність цього віку - навчальну, а також на збереження елементів ігрової діяльності в організації досліджень [18, с. 48]. Саме такий підхід робить процес формування дослідницьких навичок природним і цікавим для дітей.

На нашу думку, значну роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє формування адекватної самооцінки учнів. А. М. Жук наголошує на важливості навчання дітей об'єктивно оцінювати власні можливості, результати своєї роботи, визначати напрямки самовдосконалення [66, с. 25]. Це сприяє формуванню відповідального ставлення до дослідницької діяльності та розвитку навичок самоорганізації.

Ефективна організація дослідницької діяльності вимагає створення спеціального методичного забезпечення. М. Коломієць підкреслює необхідність розробки системи дослідницьких завдань різного рівня складності, що відповідають віковим особливостям учнів [31, с. 27]. Такі завдання мають бути практично орієнтованими та викликати пізнавальний інтерес у дітей.

Особливу роль у формуванні дослідницьких навичок відіграє проектна діяльність. О. О. Німачук наголошує на тому, що саме проекти дозволяють інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід, розвивати самостійність та відповідальність учнів [46, с. 147]. Проектна діяльність створює умови для комплексного застосування дослідницьких умінь.

Значний потенціал для розвитку дослідницьких навичок мають природничі дисципліни. І. Г. Тітов стверджує, що спостереження за природними явищами, проведення простих експериментів, фіксація

результатів сприяють формуванню базових дослідницьких умінь [63, с. 45]. Це створює основу для подальшого розвитку наукового мислення.

Процес формування дослідницьких навичок потребує системного моніторингу. С. О. Станіславська пропонує використовувати різноманітні форми оцінювання: спостереження, аналіз продуктів діяльності, портфоліо досягнень [55, с. 38]. Це дозволяє відстежувати прогрес кожного учня та корегувати педагогічний вплив.

Важливим фактором успішного розвитку дослідницьких навичок є створення ситуацій успіху. Л. Ф. Унгуряну підкреслює необхідність емоційної підтримки учнів, визнання їхніх досягнень, стимулювання до нових відкриттів [47, с. 125]. Позитивний емоційний фон сприяє формуванню стійкого інтересу до дослідницької діяльності.

У процесі формування дослідницьких навичок важливо використовувати потенціал інформаційно-комунікаційних технологій. І. П. Парасюк наголошує на ефективності використання електронних освітніх ресурсів, віртуальних лабораторій, мультимедійних матеріалів [46, с. 180]. Це розширює можливості для проведення досліджень та підвищує мотивацію учнів.

Перспективним напрямом розвитку дослідницьких навичок є використання методу кейсів. О. Ю. Мельник зазначає, що робота з реальними ситуаціями дозволяє учням застосовувати дослідницькі вміння у практичному контексті, розвиває аналітичне мислення та здатність приймати рішення [69, с. 89]. Кейс-метод створює умови для активного залучення учнів у процес дослідження.

Важливим аспектом формування дослідницьких навичок є розвиток естетичного компоненту. Н. І. Богданець-Білокаленко підкреслює значення художньо-естетичного сприйняття у процесі дослідницької діяльності, що сприяє розвитку творчої уяви та емоційного інтелекту учнів [70, с. 156]. Це збагачує дослідницький досвід дітей та робить його більш різноманітним.

Актуальним є питання формування екологічної свідомості через дослідницьку діяльність. О. В. Акімова наголошує на важливості проведення екологічних досліджень, які формують відповідальне ставлення до природи та розуміння взаємозв'язків у навколишньому світі [1, с. 88]. Такі дослідження мають особливе значення для формування екологічної компетентності.

Важливим компонентом дослідницької діяльності є формування навичок роботи з інформацією. Л. І. Калініченко підкреслює необхідність навчання учнів пошуку, відбору, аналізу та систематизації інформації з різних джерел [67, с. 58]. Ці навички є основою для проведення самостійних досліджень та розвитку критичного мислення.

Особливу роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє музейна педагогіка. Н. М. Козак зазначає, що відвідування музеїв, проведення досліджень на базі музейних експозицій розширює освітній простір та створює унікальні можливості для пізнавальної діяльності [51, с. 59]. Музейне середовище стимулює допитливість та дослідницький інтерес учнів.

Значну роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє створення проблемних ситуацій. Л. В. Шевченко підкреслює, що саме через вирішення проблемних завдань учні вчаться формулювати гіпотези, планувати дослідження, шукати нестандартні рішення [61, с. 98]. Такий підхід стимулює розвиток дивергентного мислення та дослідницької креативності.

Особливого значення набуває організація колективних досліджень. Т. В. Назаренко зазначає, що спільна дослідницька діяльність сприяє розвитку навичок командної роботи, вміння розподіляти обов'язки та координувати зусилля для досягнення спільної мети [56, с. 38]. Це створює сприятливі умови для соціалізації та розвитку комунікативних навичок.

Актуальним є питання використання ігрових технологій у дослідницькій діяльності. О. В. Вознюк підкреслює ефективність дидактичних ігор дослідницького характеру, які створюють захоплюючу атмосферу пошуку та відкриттів [72, с. 92]. Ігрові елементи роблять процес дослідження більш привабливим для молодших школярів.

Важливим фактором є створення системи стимулювання дослідницької активності. І. Ю. Парасюк наголошує на необхідності використання різноманітних форм заохочення: від словесної похвали до презентації результатів досліджень на шкільних конференціях [46, с. 181]. Це підтримує мотивацію учнів та створює позитивний емоційний фон.

Особливу роль відіграє організація дослідницького простору. О. І. Гончарук зазначає важливість створення спеціальних дослідницьких куточків, міні-лабораторій, де учні можуть проводити спостереження та експерименти [13, с. 158]. Таке середовище стимулює пізнавальну активність та створює умови для самостійних досліджень.

Значущим є розвиток навичок презентації результатів досліджень. Т. Котик підкреслює необхідність формування вміння чітко і структуровано представляти свої відкриття, використовувати різні форми презентації - від усних доповідей до створення постерів та мультимедійних презентацій [34, с. 184]. Це розвиває комунікативні навички та впевненість у собі.

Таким чином, формування дослідницьких навичок молодших школярів є комплексним процесом, який вимагає системного підходу та врахування різноманітних факторів. Ефективність цього процесу залежить від створення відповідного освітнього середовища, використання інноваційних методів навчання, забезпечення міжпредметної інтеграції та врахування індивідуальних особливостей учнів. Дослідницькі навички стають не лише засобом пізнання, але й важливим інструментом особистісного розвитку молодших школярів, підготовки їх до успішної самореалізації в сучасному світі.

1.2 Категоріально-дефінітивна характеристика розвитку дослідницьких навичок молодших школярів

Дослідницькі навички молодших школярів становлять комплексне педагогічне явище, що потребує ґрунтовного теоретичного осмислення.

Дослідницька діяльність передбачає активну пізнавальну позицію, що включає періодичний і тривалий внутрішній пошук, роботу розумових процесів у режимі аналітико-прогностичної властивості, глибоке осмислення та творчу переробку наукової інформації, метод «проб і помилок», осяяння, а також особисті відкриття. Це відрізняє її від евристичного та проблемного навчання, хоча вона перебуває з ними у тісному взаємозв'язку і належить до однієї групи освітніх технологій.

Науковці пропонують різні підходи до визначення та розвитку дослідницьких навичок школярів, що зумовлено багатогранністю та складністю цього процесу.

Аналізуючи інформаційну базу ми дійшли висновку, що В. О. Сухомлинський був одним із перших українських вчених, хто розглядав питання розвитку пошукової діяльності учнів, що зараз трактуються як дослідницькі навички. Досліджуючи проблему всебічного розвитку учнів та формування у них необхідних для життя компетентностей, він характеризує ці вміння як здатність самостійно мислити, аналізувати та робити висновки. [59, с. 376].

Сучасна педагогічна наука розглядає дослідницькі навички як багатоаспектне утворення, що має складну структуру та динамічний характер розвитку. Т. В. Пономаренко зазначає, що ці навички включають не лише здатність до пошуку та обробки інформації, але й уміння планувати дослідницьку діяльність, висувати гіпотези, проводити експерименти та аналізувати їх результати [51, с. 17]. Важливим компонентом також є здатність до рефлексії та самооцінки власної дослідницької діяльності, що забезпечує можливість її подальшого вдосконалення та розвитку. В умовах сучасної освіти особливого значення набуває формування інформаційно-дослідницької культури, яка передбачає вміння працювати з різними джерелами інформації та використовувати сучасні технології для проведення досліджень.

В. О. Сухомлинський ще в середині XX століття підкреслював важливість розвитку самостійності учнів через дослідницьку діяльність. На

думку науковця, дослідницька діяльність є невід'ємною частиною навчання, що сприяє розвитку не лише інтелектуальних, а й моральних якостей учнів [59, с. 346].

Над проблемою розробки інтерактивних методів навчання, зокрема дослідницького методу, прогресивно працювала О. І. Пометун. Вона трактувала «дослідницькі навички» як здатність учнів проводити експерименти, обґрунтовувати свої висновки та застосовувати їх у нових умовах.

О. Я. Савченко акцентує увагу на важливості інтерактивних методів навчання для розвитку дослідницьких навичок у школярів. Педагогиня пропонує методи, які сприяють залученню учнів до активної пізнавальної діяльності, зокрема через проектну діяльність та використання новітніх технологій [54, с. 232]. Савченко вважає, що дослідницька діяльність повинна бути інтегрована в усі предмети та бути орієнтованою на практичне застосування знань. Лише в умовах активного і творчого підходу до навчання можна забезпечити розвиток у школярів здатності самостійно шукати рішення та аналізувати інформацію [55, с. 198].

Науковець І. Д. Бех займався дослідженнями з розвитку дослідницьких здібностей у молодших школярів, зокрема в контексті їх психолого-педагогічної підготовки. У своїх авторських роботах, він розкриває «дослідницькі навички» як одну із центральних особистісно-орієнтованих компетентностей, пов'язуючи їх із розвитком самостійності та відповідальності в процесі пізнання [3, с. 344]. Вчений вважає, що основою для розвитку дослідницьких навичок є формування в учнів здатності до рефлексії, критичного осмислення навчального матеріалу та його застосування в нових умовах. Бех підкреслює важливість створення психолого-педагогічного середовища, яке стимулює активність учнів, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей і забезпечує умови для самостійної пізнавальної діяльності. Відзначаючи значення мотивації, педагог вважає, що саме внутрішнє бажання учнів до дослідження матеріалу дозволяє їм

здійснювати власний пізнавальний пошук і розвивати дослідницькі навички. [3, с. 346]

Л. В. Шевченко та Р. Б. Шиян акцентують увагу на важливості розвитку критичного мислення і здатності до аналізу та синтезу інформації в рамках дослідницької діяльності. Л. Шевченко підкреслює, що для розвитку дослідницьких навичок необхідно створювати умови для активної пізнавальної діяльності, де учні можуть працювати в команді, обирати методи дослідження та самостійно досягати результатів. Водночас Р. Шиян досліджує важливість інтеграції дослідницької діяльності з іншими освітніми завданнями, зокрема із завданнями з розвитку творчих здібностей. Він вважає, що дослідження повинні бути не лише пізнавальними, але й творчими, а це дозволяє учням глибше осмислити проблему та знайти нестандартні підходи до її вирішення.

Теоретичний аналіз проблеми формування дослідницьких навичок дозволяє виокремити їх основні структурні компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний. Вони забезпечують цілісний розвиток особистості учня та його здатність до самостійної пізнавальної діяльності [18, с. 47]. Кожен з цих компонентів має свої специфічні характеристики та особливості формування. При цьому важливо розуміти, що всі компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені, що вимагає комплексного підходу до їх розвитку в освітньому процесі. Наявна наукова література створює сприятливі можливості для детальнішого аналізу кожного із цих компонентів.

Особливу роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє мотиваційний компонент. Мотивація до дослідницької діяльності формується через створення проблемних ситуацій, які викликають у дітей бажання знайти відповіді на питання, що їх цікавлять. При цьому важливо забезпечити емоційну підтримку учнів, створити атмосферу довіри та взаємоповаги. Позитивна мотивація також підтримується через визнання досягнень учнів, їх заохочення до нових відкриттів та експериментів. Особливу роль відіграє

формування внутрішньої мотивації, коли учні отримують задоволення від самого процесу дослідження та відкриття нового.

Процес формування дослідницьких навичок тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери особистості. І. В. Тимченко зазначає, що успішність дослідницької діяльності значною мірою залежить від здатності учнів долати труднощі, проявляти наполегливість у досягненні мети, зберігати позитивний настрій в процесі дослідження [62, с. 32]. При цьому важливо створювати емоційно комфортну атмосферу, надавати підтримку учням у складних ситуаціях, формувати впевненість у власних силах та можливостях.

Під когнітивним компонентом дослідницьких навичок ми розуміємо ті розумові процеси, які виступають основою формування зазначених вмінь і без яких їх розвиток є неможливим. До переліку цих процесів відносимо критичне мислення, творчий потенціал учня, який передбачає залучення уяви та оригінальності мислення, комунікативна складова та вміння висловлювати та відстоювати власні думки і позиції.

Важливим аспектом розуміння сутності дослідницьких навичок є їх взаємозв'язок із розвитком критичного мислення. Л. В. Шевченко зазначає, що здатність аналізувати інформацію, порівнювати різні точки зору, формулювати власні судження є невід'ємною складовою дослідницької компетентності учнів початкової школи [68, с. 97]. Розвиток критичного мислення допомагає учням не лише засвоювати нові знання, але й оцінювати їх достовірність, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, робити обґрунтовані висновки. Такі навички особливо важливі в умовах інформаційного суспільства, де здатність критично оцінювати інформацію стає необхідною умовою успішного навчання та розвитку.

Процес формування дослідницьких навичок тісно пов'язаний з розвитком творчого потенціалу особистості. Н. О. Комарівська стверджує, що дослідницька діяльність стимулює розвиток уяви, оригінальності мислення, здатності до генерування нових ідей та пошуку нестандартних рішень [32, с. 31]. Творчий компонент дослідницьких навичок проявляється у здатності

висувати оригінальні гіпотези, знаходити нові способи вирішення проблем, створювати власні дослідницькі проекти. При цьому важливо підтримувати ініціативу учнів, заохочувати їх до експериментування та пошуку нових підходів. Розвиток творчого потенціалу відбувається через включення учнів у різноманітні види дослідницької діяльності, що стимулюють їх креативність та нестандартне мислення.

Важливим компонентом дослідницьких навичок є комунікативна складова. Л. І. Калініченко підкреслює, що здатність презентувати результати досліджень, вести діалог, аргументувати власну позицію є необхідними умовами успішної дослідницької діяльності молодших школярів [22, с. 58]. Комунікативні уміння розвиваються через організацію групової дослідницької діяльності, презентацію результатів досліджень, участь у дискусіях та обговореннях. Особливу роль відіграє формування навичок наукової комунікації, вміння чітко та логічно викладати свої думки, використовувати відповідну термінологію. При цьому важливо створювати ситуації, де учні можуть обмінюватися досвідом, вчитися один у одного, розвивати навички конструктивної взаємодії.

Методологічною основою формування дослідницьких навичок виступає діяльнісний структурний компонент, який реалізується у навчальному процесі через діяльнісний підхід. О. В. Данилюк зазначає, що ефективний розвиток дослідницьких умінь можливий лише через активну практичну діяльність, коли учні самостійно здійснюють дослідження, експериментують, шукають відповіді на проблемні питання [16, с. 68]. Діяльнісний підхід передбачає створення ситуацій, де учні можуть проявити ініціативу, самостійність, творчість у вирішенні дослідницьких завдань. Важливо також забезпечити поступове ускладнення дослідницьких завдань, що дозволяє учням поетапно оволодівати більш складними дослідницькими вміннями. При цьому необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів та забезпечувати диференційований підхід до організації дослідницької діяльності.

Значну увагу дослідники приділяють розвитку рефлексивного компонента дослідницьких навичок. О. А. Кузьміна зазначає, що здатність аналізувати власну діяльність, оцінювати її результати, визначати шляхи вдосконалення є необхідними умовами успішної дослідницької діяльності [37, с. 96]. Рефлексивні уміння допомагають учням усвідомлювати свої досягнення та труднощі, планувати подальші кроки у розвитку дослідницьких навичок. Важливим є також формування здатності до самооцінки та взаємооцінки результатів дослідницької діяльності. Розвиток рефлексивних умінь відбувається через організацію спеціальних форм роботи, які спонукають учнів до аналізу власної діяльності та її результатів. При цьому важливо створювати ситуації, де учні можуть обговорювати свої досягнення, ділитися досвідом, визначати шляхи подолання труднощів. Рефлексивний компонентом дослідницьких навичок передбачає здатність до самоорганізації та планування власної діяльності. Дослідження О. В. Присяжнюк показують, що успішність дослідницької діяльності значною мірою залежить від умінь учнів визначати цілі, планувати етапи роботи, розподіляти час та ресурси [52, с. 46]. Формування навичок самоорганізації передбачає розвиток умінь ставити цілі, визначати завдання, обирати способи їх вирішення, контролювати процес виконання та оцінювати результати. Особливо важливим є розвиток здатності до самоконтролю та саморегуляції, що дозволяє учням ефективно управляти власною дослідницькою діяльністю. При цьому необхідно враховувати, що навички самоорганізації формуються поступово і потребують систематичної підтримки з боку педагога.

О. М. Бондарчук підкреслює необхідність забезпечення матеріально-технічних умов, інформаційних ресурсів та психологічного комфорту для здійснення дослідницької діяльності [7, с. 90]. Освітнє середовище має стимулювати природну допитливість дітей, створювати можливості для експериментування та самостійного пошуку. Важливим є також створення атмосфери підтримки та заохочення дослідницької активності учнів, що сприяє формуванню позитивної мотивації до пізнавальної діяльності. Крім

того, середовище має бути адаптованим до вікових особливостей молодших школярів та враховувати їхні індивідуальні потреби та інтереси.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать про особливу роль молодшого шкільного віку у формуванні дослідницьких навичок. На думку О. І. Лисенко, саме в цей період закладаються основи пізнавальної активності, формується внутрішня мотивація до дослідницької діяльності, розвивається здатність до самостійного пошуку та відкриття нового [39, с. 116]. Цей віковий період характеризується високою пластичністю психічних процесів, що створює сприятливі умови для формування базових дослідницьких умінь та навичок. Особливо важливим є розвиток спостережливості, допитливості, здатності до аналізу та узагальнення, які становлять основу дослідницької компетентності. В цьому віці діти виявляють природний інтерес до пізнання навколишнього світу, що може стати потужним стимулом для розвитку дослідницьких здібностей.

У сучасній педагогічній науці дослідницькі навички розглядаються в контексті компетентнісного підходу. М. В. Карпенко підкреслює, що дослідницька компетентність є ключовою для успішного навчання та подальшого розвитку особистості, оскільки вона забезпечує здатність до самостійного здобуття знань та їх творчого застосування [24, с. 37]. Компетентнісний підхід передбачає формування не лише конкретних умінь та навичок, але й здатності застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. При цьому важливо враховувати, що дослідницька компетентність має міждисциплінарний характер і може розвиватися в процесі вивчення різних навчальних предметів. Це створює широкі можливості для інтеграції навчального змісту та реалізації міжпредметних зв'язків.

Характеризуючи дослідницькі навички молодших школярів, важливо враховувати їх процесуальний характер. Формування цих навичок відбувається поетапно, від простих спостережень та експериментів до складних дослідницьких проектів, що потребують планування, організації та презентації результатів [42, с. 228]. На кожному етапі розвитку дослідницьких

навичок необхідно забезпечувати відповідний рівень складності завдань та адекватну підтримку з боку вчителя. Важливо також враховувати індивідуальні особливості учнів та створювати умови для їх успішного просування у розвитку дослідницьких умінь. Процесуальний характер формування дослідницьких навичок передбачає також необхідність систематичного моніторингу та оцінки досягнень учнів.

У контексті сучасної початкової освіти дослідницькі навички розглядаються як фундаментальна компетентність. О. А. Біда підкреслює, що вони забезпечують готовність учнів до самостійного навчання, розвивають їхню пізнавальну активність та створюють основу для подальшої освітньої діяльності [4, с. 15]. Розвиток дослідницьких навичок сприяє формуванню цілісного світогляду учнів, їх здатності бачити взаємозв'язки між різними явищами та процесами. Важливим аспектом є також розвиток здатності до самостійного пошуку інформації та її критичного осмислення, що є необхідною умовою успішного навчання в сучасному інформаційному суспільстві. При цьому дослідницькі навички розглядаються не лише як інструмент навчання, але й як важливий компонент життєвої компетентності учнів.

Особливого значення набуває формування інформаційної культури в контексті розвитку дослідницьких навичок. Л. Г. Юрченко наголошує на важливості розвитку умінь працювати з різними джерелами інформації, критично оцінювати їх достовірність, використовувати сучасні інформаційні технології для проведення досліджень [71, с. 47]. В умовах інформаційного суспільства особливо важливим стає формування навичок пошуку та відбору інформації, її аналізу та систематизації. При цьому необхідно навчити учнів критично оцінювати джерела інформації, перевіряти їх надійність, використовувати різні способи обробки та представлення інформації. Важливим є також розвиток навичок безпечного використання інформаційних технологій у дослідницькій діяльності.

Системний підхід до розвитку дослідницьких навичок передбачає створення спеціального освітнього середовища. О. І. Гончарук зазначає важливість організації дослідницьких куточків, міні-лабораторій, де учні можуть проводити спостереження та експерименти [13, с. 159]. Освітнє середовище має забезпечувати можливості для різноманітних видів дослідницької діяльності, стимулювати пізнавальну активність учнів, створювати умови для самостійного пошуку та відкриттів. Важливим є також забезпечення доступу до необхідних ресурсів та матеріалів, створення комфортних умов для проведення досліджень. При цьому середовище має бути безпечним та адаптованим до вікових особливостей молодших школярів.

Дослідницькі навички забезпечують формування суб'єктної позиції учня в освітньому процесі. Т. Котик та Л. Максимів підкреслюють, що через дослідницьку діяльність діти не лише засвоюють нові знання, але й розвивають здатність до самостійного пошуку інформації, її аналізу та критичного осмислення [35, с. 65]. Суб'єктна позиція проявляється в активному ставленні до навчання, здатності ставити власні цілі та досягати їх, брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності. При цьому важливо створювати ситуації, де учні можуть проявити ініціативу, самостійність, здійснювати вибір способів дослідницької діяльності.

Важливим аспектом розвитку дослідницьких навичок є їх інтегративний характер. О. В. Акімова зазначає, що дослідницька діяльність дозволяє об'єднувати знання з різних предметних галузей, формувати цілісне уявлення про досліджувані явища та процеси [1, с. 87]. Інтеграція відбувається на рівні змісту навчання, коли учні використовують знання з різних предметів для вирішення дослідницьких завдань, а також на рівні умінь та навичок, які мають універсальний характер і можуть застосовуватися в різних контекстах. При цьому важливо забезпечувати міжпредметні зв'язки, показувати учням можливості застосування дослідницьких навичок у різних сферах життя.

Особливу роль у формуванні дослідницьких навичок відіграє проектна діяльність. О. О. Німачук наголошує на тому, що саме проекти дозволяють

інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід, розвивати самостійність та відповідальність учнів [46, с. 147]. Проектна діяльність створює умови для комплексного застосування дослідницьких умінь, дозволяє учням пройти всі етапи дослідження - від формулювання проблеми до презентації результатів. При цьому важливо забезпечувати поступове ускладнення проектних завдань, надавати учням необхідну підтримку та консультації.

Значущим фактором у формуванні дослідницьких навичок є створення ситуацій вибору. Н. М. Дем'яненко вказує на необхідність надання учням можливості самостійно обирати теми досліджень, методи роботи, форми презентації результатів [21, с. 45]. Така свобода вибору підвищує мотивацію до дослідницької діяльності та сприяє розвитку самостійності мислення. При цьому важливо враховувати індивідуальні інтереси та здібності учнів, створювати умови для реалізації їх дослідницького потенціалу. Ситуації вибору також сприяють розвитку відповідальності та здатності приймати рішення.

Важливим аспектом розвитку дослідницьких навичок є використання інноваційних технологій навчання. На думку О. В. Вознюка, ефективність формування дослідницьких умінь значно підвищується при використанні інтерактивних методів, інформаційно-комунікаційних технологій, проблемного навчання [72, с. 91]. Інноваційні технології дозволяють створювати динамічне освітнє середовище, де учні можуть експериментувати, моделювати різні ситуації, отримувати миттєвий зворотний зв'язок. При цьому важливо забезпечити органічне поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, враховуючи специфіку дослідницької діяльності та вікові особливості молодших школярів.

Значну роль у формуванні дослідницьких навичок відіграє організація колективної дослідницької діяльності. С. О. Бондаренко підкреслює, що спільна робота над дослідницькими проектами сприяє розвитку комунікативних умінь, навичок співпраці, здатності до командної роботи [6, с. 57]. В процесі колективної діяльності учні вчаться розподіляти обов'язки,

координувати свої дії, приймати спільні рішення. Особливо важливим є створення атмосфери взаємодопомоги та підтримки, де кожен учень може проявити свої сильні сторони та отримати допомогу в подоланні труднощів.

Перспективним напрямком розвитку дослідницьких навичок є використання елементів музейної педагогіки. Н. М. Козак зазначає, що проведення досліджень на базі музейних експозицій створює унікальні можливості для розвитку спостережливості, аналітичних здібностей, естетичного сприйняття [30, с. 58]. Музейне середовище стимулює пізнавальний інтерес учнів, дозволяє їм працювати з реальними артефактами, розвиває культуру дослідницької діяльності. При цьому важливо забезпечити системність та цілеспрямованість використання музейних ресурсів у розвитку дослідницьких навичок.

У процесі формування дослідницьких навичок важливу роль відіграє оцінювання та моніторинг. М. І. Думнич вказує на необхідність створення чітких критеріїв оцінки дослідницьких умінь, використання різноманітних форм контролю та самоконтролю [18, с. 49]. Оцінювання має носити формувальний характер, допомагати учням усвідомлювати свої досягнення та визначати напрямки подальшого розвитку. При цьому важливо використовувати різноманітні методи оцінювання, включаючи спостереження, аналіз продуктів діяльності, портфоліо досягнень.

Аналіз поглядів науковців дозволяє виокремити кілька спільних рис у розумінні розвитку дослідницьких навичок. Усі вони погоджуються, що дослідницька діяльність є важливою складовою освітнього процесу, що сприяє розвитку критичного мислення, самостійності та творчих здібностей учнів. Проте, науковці різняться в підходах до методів і умов, за яких ці навички можуть бути розвинені.

Таким чином, дослідницькі навички молодших школярів являють собою складне інтегративне утворення, що поєднує когнітивні, діяльнісні, мотиваційні та рефлексивні компоненти. Їх формування відбувається в процесі активної пізнавальної діяльності учнів, потребує створення

спеціального освітнього середовища та використання відповідних педагогічних технологій. Категоріально-дефінітивний аналіз дозволяє виокремити основні характеристики дослідницьких навичок, визначити закономірності їх розвитку та обґрунтувати педагогічні умови їх формування. Успішність розвитку дослідницьких навичок значною мірою залежить від системності та цілеспрямованості педагогічних впливів, врахування вікових особливостей учнів та забезпечення відповідного методичного супроводу.

1.3. Педагогічний потенціал літературного твору у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів

Дослідницькі навички молодших школярів є важливим компонентом сучасної освіти, оскільки вони сприяють формуванню особистості, здатної до самостійного мислення, прийняття рішень і творчого підходу до вирішення завдань. В умовах реалізації Концепції Нової української школи ці навички визначаються ключовою компетентністю, а процес їх формування та розвитку реалізується під час вивчення кожної освітньої галузі.

Мовно-літературна освітня галузь створює сприятливе підґрунтя для формування дослідницьких навичок молодших школярів. Одним із ефективних засобів розвитку цих навичок є робота над літературним твором, а літературний твір, у свою чергу, виступає потужним інструментом, створюючи унікальні можливості для активізації пізнавальної діяльності та формування критичного мислення.

Окрема увага проблемі формування дослідницької компетентності на уроках мовно-літературної освітньої галузі та ролі літературного твору у цьому процесі приділяється й у Типових освітніх програмах початкової школи за редакціями Р. Шияна та О. Савченко. Аналіз та порівняння цих програм дозволяють простежити реалізацію ідеї розвитку дослідницьких навичок в підходах до навчання і розвитку молодших школярів.

Типова освітня програма за редакцією Р. Б. Шияна зосереджена на інтеграції навчальних предметів, підкреслюючи важливість зв'язку між мовно-літературною освітою, природознавством, історичною, громадянською, соціальною та іншими галузями знань. Педагог вважає, що тільки через міжпредметну взаємодію учні можуть повністю розвинути свої дослідницькі та аналітичні здібності. [70, с. 240]

Науковець акцентує увагу на важливості інтеграції літературного матеріалу у розвиток дослідницьких навичок учнів. У програмі Р. Б. Шияна чітко простежується орієнтація на те, щоб учні не лише сприймали інформацію, а й активно взаємодіяли з текстом. За його підходом, вивчення літературних творів має бути пов'язано з постановкою запитань, здатністю аналізувати та інтерпретувати зміст, виокремлювати основні ідеї та моральні аспекти. Завдяки цьому процесу учні отримують можливість розвивати вміння робити висновки, шукати додаткову інформацію, а також формулювати власні думки щодо літературних персонажів та подій.

Шиян також підкреслює важливість інтеграції дослідницької діяльності у міжпредметні зв'язки, де літературні твори стають основою для дослідження інших аспектів — зокрема, історичних, культурних чи соціальних проблем. Це дозволяє учням не лише аналізувати твори з літературної точки зору, а й підходити до них з позиції міждисциплінарного дослідження. Особлива увага приділяється вивченню літературних творів через їхнє зіставлення з реальним життям, що дає змогу учням робити висновки та формулювати власні думки, шукаючи інформацію за межами тексту [70, с. 240].

Типова освітня програма за редакцією О. Савченко, з іншого боку, фокусується на інтерактивних методах навчання та проектній діяльності, де літературні твори виконують роль не лише джерела знань, а й стимулів для створення творчих проектів, досліджень та презентацій. У даному підході більше уваги приділяється розвитку компетентностей через практичні завдання, де учні стають активними учасниками навчального процесу, а не лише споживачами інформації [54, с. 232].

Однак, незважаючи на відмінності Типових освітніх програм О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна, обидва підходи мають спільну мету: розвиток критичного мислення, дослідницьких навичок та творчої активності учнів через літературну діяльність. Адже, особлива цінність літературного твору полягає в його здатності створювати проблемні ситуації, які стимулюють дослідницьку активність учнів.

Художній текст містить багато імпліцитної інформації, яку потрібно виявити, осмислити та інтерпретувати. Це спонукає дітей до активного пошуку, висування гіпотез, їх перевірки через звернення до тексту. При цьому важливо, що літературний твір створює природний контекст для дослідження, де пошукова діяльність поєднується з емоційним переживанням та особистісним осмисленням прочитаного [25, с. 29].

Як зазначає Н. І. Богданець-Білооскаленко, художній текст є складною системою смислів, робота з якою потребує від учнів застосування різноманітних дослідницьких стратегій та прийомів [5, с. 45]. Через роботу з літературним твором діти вчаться аналізувати, порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що становить основу дослідницької діяльності.

В контексті розвитку дослідницьких навичок літературний твір надає широкі можливості для формування умінь спостерігати, аналізувати та робити висновки. Зокрема, робота над художнім текстом дозволяє досліджувати характери персонажів, їхні вчинки та мотиви, особливості розвитку сюжету, засоби художньої виразності. Така діяльність розвиває в учнів здатність до глибокого аналізу, формує вміння бачити деталі та встановлювати зв'язки між різними елементами твору [38, с. 69].

Педагогічний потенціал літературного твору також проявляється у можливості організації різноманітних форм дослідницької діяльності. Робота над текстом може здійснюватися індивідуально, в парах або групах, що створює умови для розвитку комунікативних навичок та вміння співпрацювати. При цьому важливо, що літературний твір дає матеріал для

різнорівневих досліджень - від простого спостереження за розвитком подій до складного аналізу художніх засобів та композиційних особливостей [26, с. 89].

Значний потенціал літературного твору полягає у його здатності стимулювати творче мислення учнів. Дослідження художнього тексту передбачає не лише аналіз наявної інформації, але й здатність до прогнозування розвитку подій, створення власних інтерпретацій, генерування нових ідей. Це сприяє розвитку креативності та формуванню дослідницького підходу до вирішення різноманітних навчальних завдань [41, с. 142].

Особливо цінним є те, що літературний твір створює природні умови для розвитку рефлексивних умінь учнів. Через осмислення прочитаного, співвіднесення подій та характерів з власним досвідом, діти вчаться аналізувати не лише текст, але й власні думки та почуття. Така рефлексивна діяльність є важливою складовою дослідницьких навичок, оскільки формує здатність до самоаналізу та критичного осмислення власної дослідницької діяльності [48, с. 143].

Робота з літературним твором дозволяє ефективно розвивати навички формулювання запитань різного рівня складності. У процесі аналізу тексту учні вчаться ставити проблемні запитання, шукати на них відповіді, висувати та перевіряти гіпотези. Це формує культуру дослідницького мислення, розвиває вміння бачити проблему з різних сторін та знаходити шляхи її вирішення. При цьому важливо, що літературний твір надає багатий матеріал для формулювання різнотипних запитань - від фактологічних до проблемно-пошукових [57, с. 316].

Літературний твір виступає ефективним засобом розвитку аналітичних здібностей учнів. Дослідження художнього тексту передбачає роботу з різними рівнями інформації - від безпосереднього змісту до підтекстового та концептуального рівнів. Така діяльність розвиває здатність до глибокого аналізу, формує вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити обґрунтовані висновки. Особливо важливим є те, що літературний твір дає можливість працювати з різними видами інформації - вербальною, образною,

емоційною, що сприяє розвитку різних способів пізнання та дослідження [33, с. 31].

Важливою особливістю літературного твору є його здатність створювати ситуації морального вибору та етичних дилем, що стимулює розвиток критичного мислення та дослідницьких навичок. Аналізуючи вчинки персонажів, їхні мотиви та наслідки прийнятих рішень, учні вчаться досліджувати складні життєві ситуації, розуміти різні точки зору, формулювати та обґрунтовувати власні судження. Це сприяє формуванню важливих дослідницьких умінь - здатності аналізувати проблемні ситуації, порівнювати різні підходи до їх вирішення, робити виважені висновки [59, с. 376].

Особливу роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє робота над образною системою літературного твору. Дослідження характерів персонажів, їхніх взаємовідносин, еволюції образів у процесі розвитку сюжету формує вміння спостерігати, порівнювати, узагальнювати. При цьому важливо, що такий аналіз потребує залучення різних видів інформації - від конкретних фактів та подій до психологічних характеристик та авторського ставлення. Це розвиває здатність працювати з різними джерелами інформації, встановлювати зв'язки між різними аспектами досліджуваного явища [56, с. 9].

Педагогічний потенціал літературного твору також проявляється у можливості організації дослідницьких проектів різного рівня складності. Це можуть бути як індивідуальні міні-дослідження окремих аспектів твору, так і масштабні групові проекти, що передбачають комплексний аналіз тексту. Такі проекти дозволяють учням пройти всі етапи дослідницької діяльності - від формулювання проблеми до презентації результатів, що сприяє формуванню цілісного дослідницького досвіду [27, с. 35]. Наприклад, при вивченні твору А. Дімарова "Для чого людині серце" можна організувати груповий проект, в рамках якого учні будуть досліджувати важливість серця як символу в літературі та житті, а також його значення в контексті людських емоцій. Кожна група може сфокусуватися на конкретних аспектах твору, таких як персонажі,

їхні мотиви, або емоційні переживання героїв. Після цього учні можуть підготувати презентацію результатів своїх досліджень, порівнюючи свої висновки з іншими творами, що містять подібні символи. Такий підхід дозволяє не тільки розвивати дослідницькі навички, але й глибше занурюватися в літературний аналіз через інтеграцію особистих спостережень і колективного обговорення.

Робота з літературним твором створює сприятливі умови для розвитку навичок інтерпретації та аргументації. Учні вчаться обґрунтовувати свої думки, спираючись на текст, наводити докази на підтримку власних висновків, вести конструктивну дискусію щодо різних трактувань прочитаного. Так, наприклад, при вивченні твору М. Савки "Запах Різдва" учні можуть проаналізувати образи та символи, що використовуються автором для передачі атмосфери свята і душевного піднесення. Учні можуть розглядати різні інтерпретації значення цієї ознаки, зокрема як вираз зв'язку між минулим і теперішнім, між традиціями та сучасним життям. Протягом обговорення вони вчаться формулювати аргументи та відстоювати свою думку, цитуючи конкретні уривки з тексту, що підтверджують їхні висновки.

Це формує важливі дослідницькі вміння - здатність працювати з фактами, будувати логічні докази, формулювати переконливі аргументи [28, с. 88].

Особливе значення має робота над мовними засобами літературного твору. Дослідження лексики, художніх засобів, синтаксичних конструкцій розвиває лінгвістичну спостережливість, формує вміння аналізувати мовні явища, розуміти їх роль у створенні художнього образу. При цьому важливо, що така робота має системний характер і дозволяє простежити взаємозв'язок між різними рівнями художнього тексту [58, с. 9].

Літературний твір надає широкі можливості для розвитку прогностичних умінь учнів. У процесі читання діти вчаться передбачати розвиток подій, висувати гіпотези щодо можливих варіантів розвитку сюжету, прогнозувати поведінку персонажів у різних ситуаціях. Така діяльність

розвиває уяву, формує вміння будувати припущення на основі наявної інформації та перевіряти їх у процесі подальшого читання [34, с. 183].

Важливим аспектом роботи з літературним твором є можливість організації порівняльних досліджень. Це може бути порівняння різних творів одного автора, творів різних авторів на одну тему, різних варіантів одного сюжету. Така діяльність розвиває аналітичні здібності, формує вміння виділяти суттєві ознаки, встановлювати подібності та відмінності, робити узагальнення [43, с. 158].

Значний потенціал літературного твору розкривається у можливості організації міждисциплінарних досліджень. Художній текст часто містить інформацію історичного, природничого, культурологічного характеру, що дозволяє встановлювати зв'язки між різними галузями знань. Така інтеграція сприяє формуванню цілісного світогляду учнів та розвитку системного мислення [60, с. 376]. Для прикладу реалізації даного прийому візьмемо літературний твір Братів Капранових "Незалежність України" (Уривок з книжки «Мальована історія Незалежної України»), який вивчається у 4 класі. Аналізуючи даний твір учні можуть досліджувати історичний контекст подій, пов'язаних з проголошенням Незалежності, вивчати культурні аспекти, що відображаються у тексті, а також аналізувати, як ці події вплинули на розвиток національної свідомості. В межах інтеграції з історією можна провести дослідження та обговорення конкретних фактів із періоду 1991 року, пов'язаних з Незалежністю України. Залучення природничих наук дозволить учням звернути увагу на екологічні зміни, обговорюючи, як розвиток природних ресурсів і екологічна ситуація стали важливими складовими частинами національної ідентичності та стабільності.

Особливу роль відіграє емоційно-ціннісний компонент літературного твору. Через емоційне переживання прочитаного учні вчаться досліджувати внутрішній світ персонажів, розуміти мотиви їхніх вчинків, аналізувати морально-етичні проблеми. Це розвиває емоційний інтелект, формує здатність до емпатії та глибокого розуміння людської природи. При цьому важливо, що

емоційне залучення підвищує мотивацію до дослідницької діяльності, робить її особистісно значущою для учнів [49, с. 144].

Робота над композицією літературного твору дозволяє розвивати навички структурного аналізу. Учні вчаться виділяти основні елементи композиції, досліджувати їх взаємозв'язки, розуміти роль кожного елемента у створенні цілісного художнього образу. Така аналітична діяльність формує вміння бачити структуру складних явищ, встановлювати логічні зв'язки між їх компонентами [20, с. 46].

Літературний твір створює природні умови для розвитку творчих дослідницьких здібностей. Це проявляється у можливості створення власних текстів на основі прочитаного, драматизації окремих епізодів, ілюстрування твору. Така творча діяльність дозволяє глибше проникнути в художній світ твору, краще зрозуміти авторський задум, розвиває здатність до творчого переосмислення досліджуваного матеріалу [44, с. 158].

Педагогічна цінність літературного твору проявляється також у можливості формування навичок текстового аналізу різних рівнів. Учні вчаться працювати з фактичною інформацією, виявляти підтекст, розуміти авторську позицію, досліджувати художні засоби та їх роль у створенні образів. Така багаторівнева аналітична діяльність розвиває здатність до глибокого розуміння тексту, формує вміння бачити взаємозв'язки між різними елементами художнього твору. При цьому важливо, що робота з текстом створює основу для розвитку критичного мислення та формування власної позиції щодо прочитаного [14, с. 194].

Особливого значення набуває організація колективних досліджень літературного твору. Групова робота над текстом дозволяє обмінюватися думками, висувати та обговорювати різні гіпотези, спільно шукати відповіді на проблемні питання. В процесі такої діяльності розвиваються не лише дослідницькі, але й комунікативні навички, формується вміння працювати в команді, враховувати різні точки зору. Колективне дослідження також створює умови для взаємонавчання, коли учні можуть ділитися своїми

відкриттями, допомагати один одному в розумінні складних аспектів твору. Важливо відзначити, що саме в процесі спільної роботи формується культура дослідницької діяльності, розвивається здатність до конструктивного діалогу та співпраці [12, с. 67].

Робота з літературним твором дозволяє ефективно розвивати навички самостійної дослідницької діяльності. Це проявляється у здатності учнів формувати власні дослідницькі завдання, планувати роботу над текстом, вибирати відповідні методи аналізу, оформлювати та презентувати результати своїх досліджень. Особливо важливим є те, що літературний твір надає багатий матеріал для різноманітних форм самостійної роботи - від складання плану до створення власних інтерпретацій та творчих проєктів. При цьому самостійна дослідницька діяльність сприяє розвитку відповідальності, ініціативності, вміння організовувати власну пізнавальну діяльність. Також важливо, що в процесі такої роботи учні вчаться оцінювати власні досягнення, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення [17, с. 127].

Педагогічний потенціал літературного твору також проявляється у можливості організації проблемного навчання. Художній текст містить багато проблемних ситуацій, які спонукають до роздумів, пошуку відповідей, формулювання власних суджень. Робота над такими ситуаціями розвиває аналітичне мислення, формує вміння бачити проблему з різних сторін, знаходити альтернативні шляхи її вирішення. Особливо цінним є те, що проблемні ситуації в літературному творі мають життєвий характер, що робить дослідницьку діяльність особистісно значущою для учнів. Крім того, проблемний підхід до вивчення літературного твору стимулює розвиток творчого мислення, формує здатність до нестандартного вирішення навчальних завдань [54, с. 232].

Важливим аспектом роботи з літературним твором є можливість формування дослідницької культури учнів. Це включає розвиток умінь працювати з різними джерелами інформації, дотримуватися етичних норм дослідницької діяльності, грамотно оформлювати результати своїх

досліджень. При цьому літературний твір виступає як модель для формування культури роботи з текстом, розвитку навичок цитування, вміння розрізняти факти та судження. В процесі такої діяльності учні засвоюють основні принципи дослідницької роботи, вчаться обґрунтовувати свої висновки, спираючись на текст [67, с. 57].

Особливу роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє робота над жанровими особливостями літературних творів. Дослідження різних жанрів допомагає учням розуміти специфіку організації тексту, особливості побудови сюжету, характерні мовні засоби. Така діяльність формує вміння класифікувати, порівнювати, виділяти суттєві ознаки, що є важливими складовими дослідницької компетентності. Крім того, розуміння жанрових особливостей допомагає учням обирати адекватні способи аналізу тексту, прогнозувати розвиток подій, краще розуміти авторський задум. Важливо відзначити, що робота з різними жанрами збагачує дослідницький досвід учнів, розширює їх уявлення про можливості літературної творчості [19, с. 46].

Значний потенціал літературного твору розкривається у можливості організації порівняльних досліджень різного рівня складності. Це може бути порівняння різних редакцій одного твору, різних перекладів, різних інтерпретацій одного сюжету в різних видах мистецтва. Така діяльність розвиває аналітичні здібності, формує вміння бачити особливості різних варіантів тексту, розуміти причини змін та їх вплив на сприйняття твору. При цьому порівняльні дослідження сприяють розвитку критичного мислення, формують здатність до об'єктивної оцінки різних підходів до інтерпретації художнього тексту. Особливо важливим є те, що такі дослідження дозволяють учням зрозуміти варіативність трактувань літературного твору, множинність можливих інтерпретацій [36, с. 45].

Літературний твір надає широкі можливості для розвитку навичок моделювання та прогнозування. В процесі роботи над текстом учні вчаться створювати моделі сюжетного розвитку, характерів персонажів, передбачати можливі варіанти розвитку подій. Така діяльність розвиває уяву, формує

вміння будувати гіпотези на основі наявної інформації, перевіряти їх у процесі подальшого читання. При цьому важливо, що навички моделювання та прогнозування мають універсальний характер і можуть застосовуватися в різних навчальних ситуаціях. Крім того, ці навички сприяють розвитку стратегічного мислення, формують здатність до планування та передбачення результатів власної діяльності [11, с. 63].

Важливим аспектом роботи з літературним твором є розвиток рецептивно-аналітичних умінь учнів. Процес сприйняття та аналізу художнього тексту включає різні рівні розуміння - від безпосереднього емоційного відгуку до глибокого осмислення авторської позиції та підтексту. У процесі такої роботи формуються навички уважного читання, розвивається здатність помічати важливі деталі, встановлювати зв'язки між різними елементами твору. Особливо цінним є те, що рецептивно-аналітична діяльність має комплексний характер і залучає різні механізми пізнання - від емоційного сприйняття до логічного аналізу [10, с. 65].

Педагогічний потенціал літературного твору також проявляється у можливості організації дослідницької діяльності на різних етапах роботи з текстом. На етапі підготовки до читання це може бути прогнозування змісту за заголовком, ілюстраціями, ключовими словами. Під час читання здійснюється спостереження за розвитком сюжету, характерами персонажів, мовними особливостями твору. Післятекстова діяльність включає різноманітні форми аналізу та інтерпретації прочитаного. Така поетапна організація дослідницької діяльності забезпечує системність у формуванні дослідницьких навичок і дозволяє враховувати індивідуальні особливості сприйняття тексту різними учнями [2, с. 87].

Особливе значення має організація творчої дослідницької діяльності на основі літературного твору. Це може бути створення власних текстів за аналогією, продовження історії, зміна точки зору оповідача, складання альтернативних фіналів. Така діяльність не лише розвиває творчі здібності, але й поглиблює розуміння художнього тексту, формує вміння застосовувати

отримані знання у власній творчості. При цьому важливо, що творча діяльність стимулює розвиток образного мислення, збагачує емоційний досвід учнів, створює умови для самовираження та реалізації творчого потенціалу [23, с. 68].

Робота з літературним твором створює сприятливі умови для формування естетичної культури учнів, розвитку їх художнього смаку та здатності до естетичного сприйняття. В процесі дослідження художніх засобів, композиційних особливостей, стильових характеристик твору учні вчаться розуміти та цінувати красу художнього слова, усвідомлювати естетичну цінність літератури як мистецтва. Це сприяє формуванню цілісної естетичної свідомості, розвитку здатності до емоційно-ціннісного сприйняття мистецтва. Особливо важливим є те, що естетичний компонент літературного твору створює додаткову мотивацію до дослідницької діяльності, робить її емоційно привабливою для учнів [9, с. 45].

Отже, педагогічний потенціал літературного твору у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів є багатоаспектним та різноплановим. Через роботу з художнім текстом учні опановують різні види дослідницької діяльності, розвивають аналітичні та творчі здібності, формують навички самостійної пізнавальної діяльності.

Літературний твір виступає не лише джерелом знань, але й потужним засобом формування дослідницької культури, розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів. Різноманітність форм роботи з текстом, можливість організації індивідуальних та групових досліджень, природний зв'язок з життєвим досвідом учнів роблять літературний твір ефективним інструментом розвитку дослідницьких навичок.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз проблеми розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором засвідчив, що

дослідницькі навички є ключовою компетентністю учнів початкової школи, яка забезпечує їх здатність до самостійного пізнання, критичного мислення та творчого вирішення проблем. Формування цих навичок відбувається в контексті загального розвитку особистості учня та потребує створення спеціальних педагогічних умов, що враховують вікові особливості дітей та специфіку навчальної діяльності в початковій школі. Аналіз джерельної бази засвідчив посилений інтерес науковців до означеної проблеми. В контексті зазначеного цінними є дослідження та міркування М. В. Карпенка, О. А. Біди і О. А. Акімової, які розкривають процесуальний та інтегративний характер формування дослідницьких навичок та системний підхід до цього процесу.

Аналіз педагогічного потенціалу літературного твору засвідчив його значні можливості у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів. Художній текст створює природні умови для дослідницької діяльності, стимулює пізнавальну активність учнів, забезпечує емоційну залученість до процесу пізнання. Робота з літературним твором дозволяє розвивати широкий спектр дослідницьких умінь - від спостереження та аналізу до прогнозування та моделювання.

Особливу цінність має можливість організації різнорівневих досліджень на матеріалі літературного твору, що забезпечує диференційований підхід до розвитку дослідницьких навичок учнів з різним рівнем підготовки. При цьому поєднання індивідуальної та групової форм роботи сприяє розвитку як самостійності, так і навичок співпраці, що є важливими складовими дослідницької компетентності.

Ефективність розвитку дослідницьких навичок у роботі над літературним твором забезпечується системністю педагогічного впливу, використанням різноманітних методів та прийомів роботи з текстом, створенням сприятливого емоційного фону для дослідницької діяльності.

Таким чином, теоретичне дослідження підтвердило значний потенціал літературного твору як засобу розвитку дослідницьких навичок молодших

школярів та визначило основні напрями реалізації цього потенціалу в освітньому процесі початкової школи.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ НАВИЧОК У РОБОТІ НАД ЛІТЕРАТУРНИМ ТВОРОМ

2.1. Констатувальне дослідження рівня сформованості дослідницьких навичок молодших школярів у процесі навчання

Для визначення рівня сформованості дослідницьких навичок молодших школярів було проведено констатувальне дослідження на базі Веренчанського опорного закладу загальної середньої освіти імені Ірини Вільде. У дослідженні взяли участь 25 учнів 4-А класу та 23 учня 4-Б класу.

Діагностичний інструментарій дослідження включав комплекс взаємопов'язаних методів:

1. Анкетування учнів для визначення рівня мотивації до дослідницької діяльності (авторська анкета «Я - дослідник», див. Додаток А);
2. Спостереження за навчальною діяльністю учнів на уроках літературного читання з використанням спеціально розробленої карти спостереження (див. Додаток Б);
3. Аналіз продуктів діяльності учнів (читацькі щоденники, творчі роботи, проєктні завдання);
4. Діагностичні завдання для оцінки практичних дослідницьких умінь (див. Додаток В).

Анкета «Я - дослідник» містила 15 запитань, спрямованих на виявлення інтересу учнів до дослідницької діяльності, їхнього ставлення до самостійного пошуку інформації, бажання експериментувати та досліджувати. Запитання анкети були сформульовані з урахуванням вікових особливостей молодших школярів та передбачали три варіанти відповіді. Обробка результатів здійснювалася за спеціально розробленою шкалою (див. Додаток А.1).

Карта спостереження за навчальною діяльністю учнів включала оцінку таких параметрів: активність у постановці запитань, здатність планувати дослідницьку діяльність, уміння працювати з текстом, навички співпраці в груповій роботі, самостійність у виконанні завдань. Спостереження

проводилося протягом місяця на уроках літературного читання з фіксацією результатів у спеціальних протоколах (див. Додаток Б.1).

Для оцінки практичних дослідницьких умінь було розроблено комплекс діагностичних завдань різного рівня складності. Завдання передбачали роботу з літературним текстом і включали: аналіз характерів персонажів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, прогнозування розвитку подій, порівняння різних творів, формулювання власних висновків. Кожне завдання оцінювалося за визначеними критеріями з використанням спеціальної оціночної шкали (див. Додаток В.1).

Аналіз продуктів діяльності учнів здійснювався на основі вивчення їхніх читацьких щоденників, творчих робіт та результатів проєктної діяльності. При цьому оцінювалися: повнота та глибина аналізу творів, оригінальність суджень, здатність встановлювати міжпредметні зв'язки, уміння презентувати результати власних досліджень (див. Додаток Г).

Для оцінки рівня сформованості дослідницьких навичок було визначено чотири основні критерії з відповідними показниками, представлені на рисунку 2.1.

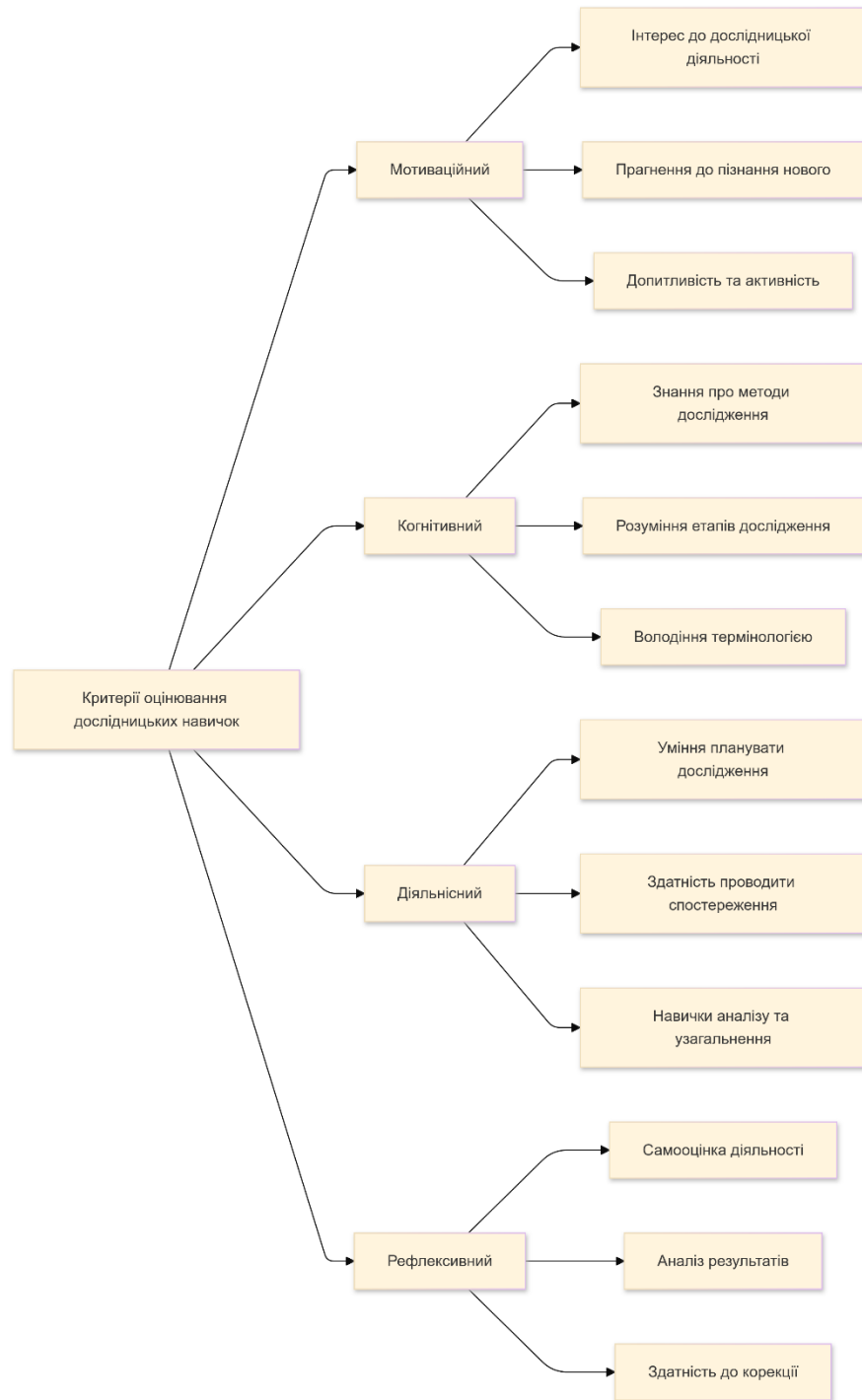

Рис. 2.1. Критерії оцінювання дослідницьких навичок молодших школярів

Як видно з рисунку 2.1, кожен критерій включає три основні показники, що дозволяють комплексно оцінити рівень сформованості дослідницьких навичок. Мотиваційний критерій відображає спрямованість учнів на дослідницьку діяльність, когнітивний - їхню теоретичну підготовленість,

діяльнісний - практичні вміння, а рефлексивний - здатність до самоаналізу та оцінки результатів.

На основі визначених критеріїв було розроблено характеристику рівнів сформованості дослідницьких навичок молодших школярів, представлену в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Характеристика рівнів сформованості дослідницьких навичок
молодших школярів**

Рівень	Характеристика
Високий	Стійкий інтерес до дослідницької діяльності; ґрунтовні знання про методи дослідження; самостійність у плануванні та проведенні досліджень; розвинені навички самоаналізу
Середній	Ситуативний інтерес до дослідницької діяльності; базові знання про методи дослідження; потреба в частковій допомозі при проведенні досліджень; часткові навички самоаналізу
Низький	Слабкий інтерес до дослідницької діяльності; фрагментарні знання про методи дослідження; несамотійність у проведенні досліджень; нерозвинені навички самоаналізу

Аналіз даних таблиці 2.1 демонструє чіткі відмінності між рівнями сформованості дослідницьких навичок, що дозволяє об'єктивно оцінити досягнення учнів за кожним критерієм.

За результатами проведеного анкетування було визначено рівень сформованості мотиваційного компонента дослідницьких навичок, що представлено на рисунку 2.2.

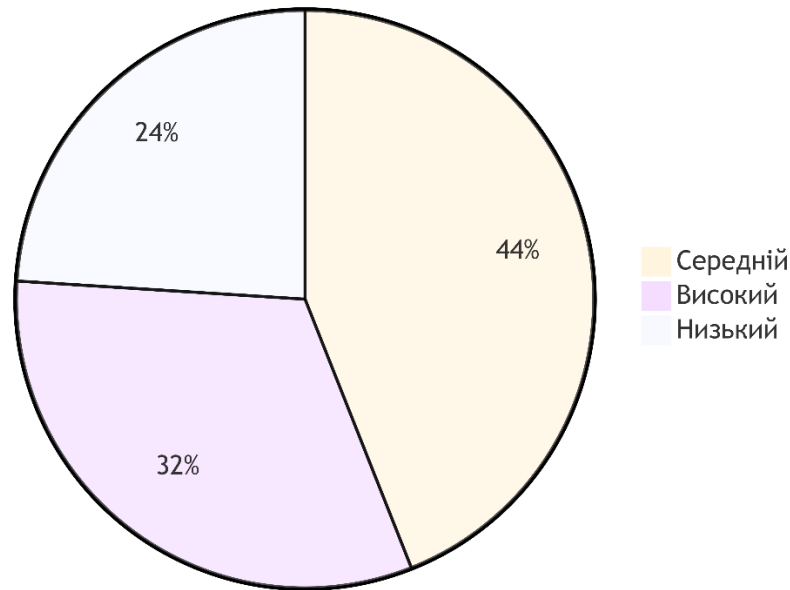

Рис. 2.2. Розподіл учнів за рівнем мотивації до дослідницької діяльності (у %)

Як видно з рисунку 2.2, більшість учнів (44%) демонструють середній рівень мотивації до дослідницької діяльності. Високий рівень виявлено у 32% учнів, що свідчить про наявність стійкого інтересу до дослідницької роботи. Низький рівень мотивації характерний для 24% учнів, які потребують додаткового стимулювання та підтримки.

Результати діагностики когнітивного компонента дослідницьких навичок представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати діагностики когнітивного компонента дослідницьких навичок

Показники	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Знання про методи дослідження	24%	52%	24%
Розуміння етапів дослідження	20%	48%	32%
Володіння термінологією	28%	44%	28%
Загальний показник	24%	48%	28%

Аналіз даних таблиці 2.2 показує, що найкраще в учнів розвинене володіння термінологією (28% високого рівня), тоді як розуміння етапів дослідження потребує додаткової уваги (32% низького рівня). Загальний показник когнітивного компонента свідчить про переважання середнього рівня (48% учнів).

Оцінка діяльнісного компонента здійснювалася через виконання практичних завдань дослідницького характеру. Результати представлено на рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Розподіл учнів за рівнем сформованості практичних дослідницьких умінь (у %)

Як демонструє рисунок 2.3, більшість учнів (52%) виявили середній рівень сформованості практичних дослідницьких умінь. Високий рівень, який характеризується самостійністю у плануванні та проведенні досліджень, продемонстрували 20% учнів. Низький рівень, що свідчить про труднощі у виконанні дослідницьких завдань, виявлено у 28% учнів.

Результати оцінювання рефлексивного компонента дослідницьких навичок представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати діагностики рефлексивного компонента дослідницьких навичок

Показники	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Самооцінка діяльності	24%	48%	28%
Аналіз результатів	20%	52%	28%
Здатність до корекції	16%	48%	36%
Загальний показник	20%	49%	31%

Аналіз даних таблиці 2.3 свідчить, що найбільші труднощі учні відчують у здатності коригувати свою дослідницьку діяльність (36% низького рівня). Найкраще розвинені навички самооцінки (24% високого рівня).

Узагальнені результати констатувального дослідження за всіма компонентами представлено на рисунку 2.4.

Рис. 2.4. Загальний рівень сформованості дослідницьких навичок за всіма компонентами (у %)

Аналіз даних, представлених на рисунку 2.4, дозволяє зробити висновок про нерівномірність розвитку різних компонентів дослідницьких навичок. Найвищі показники спостерігаються в мотиваційному компоненті, де 32% учнів демонструють високий рівень. Це свідчить про наявність інтересу до дослідницької діяльності та потенціалу для подальшого розвитку дослідницьких навичок.

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження

Компоненти	Рівні сформованості (%)		
	Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	32	44	24
Когнітивний	24	48	28
Діяльнісний	20	52	28
Рефлексивний	20	49	31
Середнє значення	24	48	28

Аналіз даних таблиці 2.4 свідчить про переважання середнього рівня сформованості дослідницьких навичок (48% учнів). При цьому високий рівень

демонструють 24% учнів, а низький - 28%. Такі результати вказують на необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку дослідницьких навичок, особливо їх діяльнісного та рефлексивного компонентів.

Проведене констатувальне дослідження дозволило виявити ряд проблем у формуванні дослідницьких навичок молодших школярів:

- недостатній рівень розвитку практичних дослідницьких умінь;
- труднощі у плануванні та організації самостійної дослідницької діяльності;
- низький рівень рефлексивних умінь;
- потреба в додатковій мотивації та підтримці дослідницьких ініціатив.

Отримані результати констатувального етапу дослідження засвідчили необхідність розробки та впровадження спеціальної системи роботи з розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у процесі роботи над літературним твором. Така система має враховувати виявлені проблеми та спрямовуватися на комплексний розвиток усіх компонентів дослідницьких навичок.

2.2. Система роботи над літературним твором як засіб розвитку дослідницьких навичок

Розвиток дослідницьких навичок молодших школярів у процесі роботи над літературним твором потребує системного підходу та використання спеціально розроблених методичних прийомів. Ефективна система роботи має враховувати різні етапи опрацювання художнього тексту та забезпечувати поступовий розвиток усіх компонентів дослідницької компетентності. При цьому важливо враховувати вікові особливості учнів та забезпечувати емоційну залученість до процесу дослідження літературного твору [29, с. 88].

Аналіз наукової літератури та власний практичний досвід засвідчує, що формувати дослідницькі навички можна на кожному структурному етапі уроку. На етапі актуалізації опорних знань ефективним є використання прийому «літературний ланцюжок», коли учні встановлюють зв'язки між раніше вивченими творами та новим текстом. Це може бути порівняння творів одного автора, схожих за тематикою творів різних авторів, або творів одного жанру. Такий підхід розвиває аналітичні здібності та вміння встановлювати міжпредметні зв'язки. Так, наприклад, під час вивчення творчості українського письменника та байкаря Л. Глібова, ми можемо реалізувати даний прийом через порівняння двох байок автора: «Лебідь, щука і рак» та «Чиж та голуб». Запропонуємо учням порівняти два твори одного письменника за таким планом:

- Тема байки
- Персонажі та їх риси
- Сюжет
- Мораль

Особливо ефективним є використання дослідницьких карт, де учні фіксують спільні та відмінні риси творів. Також на цьому етапі доцільно використовувати прийом «літературний детектив», коли учні, спираючись на попередній читацький досвід, намагаються визначити жанр твору, його тематику, можливий розвиток подій [48, с. 144].

Мотивація навчальної діяльності забезпечується через створення проблемних ситуацій на основі літературного матеріалу. Ефективним є прийом «передбачення», коли учні на основі заголовка, ілюстрацій або початку твору висувують гіпотези щодо подальшого розвитку подій. Важливим є також використання прийому «відстрочена відгадка», коли на початку уроку повідомляється цікавий факт з тексту, а розгадка розкривається в процесі роботи над твором. Для підвищення мотивації ефективним є прийом «таємничий предмет», коли учням демонструється предмет, пов'язаний зі змістом твору, і пропонується встановити його роль у тексті. Такий підхід

створює атмосферу зацікавленості та стимулює дослідницьку активність [57, с. 317].

На етапі сприймання і усвідомлення нового матеріалу використовується комплекс взаємопов'язаних прийомів. Основним є прийом «активного читання», який передбачає роботу з текстом за допомогою спеціальних позначок. Учні відмічають у тексті нову інформацію, незрозумілі моменти, цікаві деталі. Ефективним є також прийом «читання з зупинками», коли текст читається частинами з подальшим обговоренням та висуненням гіпотез щодо подальшого розвитку подій. Важливу роль відіграє прийом «карта подій», де учні фіксують ключові моменти сюжету та встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між ними. Особливе значення має прийом «характеристика героя», який передбачає дослідження вчинків персонажів, їхніх мотивів та змін у характері [34, с. 183]. Також, на цьому етапі уроку, ефективним є прийом «поетична лабораторія», де учні досліджують художні засоби, особливості римування, звукопису в поетичних творах. Під час роботи над прозовими творами використовується прийом «літературна майстерня», який передбачає аналіз авторського стилю, засобів створення образів, особливостей побудови сюжету. Важливим елементом є організація «дослідницьких зупинок» - моментів у тексті, де учні мають можливість висловити свої припущення, обґрунтувати власну думку, запропонувати альтернативні варіанти розвитку подій [38, с. 71].

Етап узагальнення і систематизації є особливо важливим для розвитку дослідницьких навичок. На цьому етапі використовується прийом «дослідницьке портфоліо», де учні збирають результати своїх спостережень, висновки, творчі роботи за прочитаним твором. Ефективним є створення «карти персонажів», де фіксуються основні характеристики героїв, їх вчинки та мотиви. Особливу роль відіграє прийом «творча лабораторія», коли учні створюють власні тексти за аналогією з прочитаним твором, змінюють фінал історії або розповідають її від імені різних персонажів. Важливим є також

використання прийому «літературні паралелі», який передбачає порівняння різних творів, встановлення спільних тем, мотивів, образів [41, с. 143].

Для розвитку рефлексивних навичок на етапі узагальнення використовується прийом «читацький щоденник», де учні фіксують свої враження від прочитаного, запитання, які виникли, власні відкриття. Ефективним є також прийом «експертна оцінка», коли учні виступають у ролі літературних критиків, оцінюючи художні особливості твору, його ідейне значення, майстерність автора. Важливим елементом є організація «дослідницьких презентацій», де учні представляють результати своїх літературних досліджень [26, с. 90].

Особливе значення має інтеграція різних видів діяльності в процесі роботи над літературним твором. Ефективним є використання драматизації, коли учні досліджують характери персонажів через сценічне втілення окремих епізодів. Важливу роль відіграє образотворча діяльність - створення ілюстрацій, коміксів, що дозволяє глибше проникнути в художній світ твору. Продуктивним є також використання музичних творів, які допомагають створити емоційний фон для сприйняття літературного тексту [32, с. 32]. Так, наприклад, під час вивчення твору В. Скомаровського "З чого починається весна" можна підсилювати емоційне сприймання твору використовуючи музику, що нагадує звуки весняного лісу або птахів, аби створити відповідний настрій. Водночас учні можуть намалювати власні ілюстрації до опису весняного ландшафту, акцентуючи увагу на зміні кольорів і форм у природі. Таким чином, інтеграція образотворчої, музичної та драматичної діяльності дозволяє учням не тільки краще зрозуміти текст, а й виразити власні емоції та враження, що сприяє глибшому пізнанню художнього світу твору.

Розвиток дослідницьких навичок також передбачає активне використання групових форм роботи. Ефективним є прийом «літературний консиліум», коли учні в групах досліджують різні аспекти твору: одна група аналізує характери персонажів, друга - розвиток сюжету, третя - художні

засоби, четверта - авторську позицію. Такий підхід дозволяє охопити всі рівні аналізу тексту та розвиває навички співпраці [55, с. 68].

Важливим елементом системи роботи є організація дослідницьких проєктів на основі літературних творів. Це можуть бути індивідуальні проєкти, спрямовані на дослідження творчості окремого письменника, або групові проєкти, що передбачають порівняльний аналіз кількох творів. Особливо ефективним є створення «літературних музеїв», де учні збирають інформацію про епоху, відображену в творі, про історію його створення, про прототипи персонажів [49, с. 145].

Значну роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє використання інформаційно-комунікаційних технологій. Створення електронних презентацій, віртуальних екскурсій, буктрейлерів за прочитаними творами розвиває не лише технічні навички, але й уміння відбирати, систематизувати та презентувати інформацію. Особливо ефективним є створення мультимедійних проєктів, які дозволяють представити результати літературних досліджень у різних форматах [71, с. 48].

У системі роботи над літературним твором важливе місце займає організація читачьких конференцій та літературних дискусій. Такі форми роботи дозволяють учням представити результати своїх досліджень, обмінятися думками, навчитися аргументувати свою позицію. Ефективним є використання прийому «автор і критики», коли одні учні представляють твір від імені автора, а інші виступають у ролі літературних критиків [67, с. 59]. Цей прийом можна застосувати, наприклад, при вивченні твору Ніни Бічуї "Чотири руді лисиці". Учні діляться на дві групи: одна – це "автори", які пояснюють свої ідеї та мотиви створення персонажів і подій, а інші – "критики", які оцінюють характер лисиць, поведінку головних героїв та їх взаємодію з навколишнім світом, висловлюючи свої думки про моральні дилеми, що піднімаються в творі. Така діяльність сприяє розвитку вміння критично мислити, аналізувати текст, а також вчить висловлювати власну думку, аргументуючи її на основі тексту.

Значну увагу в системі роботи над літературним твором слід приділяти розвитку критичного мислення учнів. Ефективним є прийом «літературний суд», коли учні розглядають вчинки персонажів з різних точок зору, вчать аналізувати мотиви поведінки, оцінювати наслідки прийнятих рішень. Важливим є також використання прийому «множинної інтерпретації», який передбачає розгляд твору з різних позицій, пошук різних трактувань художнього тексту [54, с. 233].

Особливе значення має організація роботи з розвитку емоційного інтелекту через літературний твір. Використання прийому «емоційний щоденник» дозволяє учням досліджувати не лише сюжет та характери персонажів, але й власні емоційні реакції на прочитане. Ефективним є також прийом «емпатійного читання», коли учні намагаються зрозуміти та описати емоційний стан персонажів у різних ситуаціях [5, с. 46].

У системі роботи важливим є формування навичок самостійного дослідження літературних творів. Цьому сприяє використання спеціальних дослідницьких карт, які допомагають учням структурувати свою роботу над текстом. Ефективним є також ведення «дослідницького журналу», де учні фіксують свої спостереження, запитання, відкриття в процесі читання. Особливу роль відіграє прийом «самостійного відкриття», коли учні мають можливість самостійно визначати напрямки дослідження тексту [35, с. 66].

Важливим компонентом системи роботи є розвиток творчих здібностей учнів через дослідження літературних творів. Ефективним є прийом «творчого продовження», коли учні створюють власні тексти на основі прочитаного: придумують нові пригоди персонажів, створюють альтернативні фінали, пишуть листи героям. Особливе значення має організація «літературних майстерень», де учні експериментують з різними жанрами та стилями, спираючись на вивчені зразки [28, с. 89].

Система роботи над літературним твором також передбачає активне використання міжпредметних зв'язків. Ефективним є прийом «історичного контексту», коли учні досліджують історичні події, відображені в творі,

вивчають особливості епохи, побут та звичаї того часу. Важливим є також встановлення зв'язків з образотворчим мистецтвом через порівняння літературних описів та художніх полотен, створення власних ілюстрацій до прочитаного [61, с. 44].

Особливу роль у розвитку дослідницьких навичок відіграє робота з різними джерелами інформації. Учні вчаться користуватися довідковою літературою, словниками, енциклопедіями для глибшого розуміння тексту. Ефективним є прийом «літературного розслідування», коли учні збирають інформацію про автора, історію створення твору, прототипи персонажів. Важливим є також формування навичок роботи з електронними ресурсами, вміння критично оцінювати знайдену інформацію [12, с. 68].

У процесі роботи над літературним твором значна увага приділяється розвитку комунікативних навичок. Організація дискусій, обговорень, презентацій дозволяє учням вчитися формулювати та аргументувати власну думку, слухати інших, вести конструктивний діалог. Ефективним є прийом «експертних груп», коли учні обмінюються результатами своїх досліджень, вчаться ставити запитання та давати обґрунтовані відповіді [38, с. 72].

Важливим аспектом системи роботи є формування навичок самооцінки та взаємооцінки дослідницької діяльності. Використання спеціальних оціночних карт, критеріїв оцінювання дослідницьких робіт допомагає учням краще розуміти вимоги до якості дослідження, вчитися аналізувати власну роботу та роботу однокласників. Особливе значення має створення портфоліо дослідницьких досягнень, де фіксуються результати роботи над різними творами [47, с. 126].

Значущим компонентом структурного процесу формування навичок дослідження є організація дослідницької діяльності за рівнями складності. На початковому рівні учні працюють з простими завданнями: визначення головних героїв, основних подій, знаходження описів у тексті. Поступово завдання ускладнюються: аналіз характерів персонажів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, дослідження авторського стилю. На

найвищому рівні учні виконують комплексні дослідження, що включають порівняльний аналіз творів, встановлення міжетекстових зв'язків, створення власних інтерпретацій [15, с. 96].

Особливу роль в системі роботи відіграє створення проблемних ситуацій на основі літературного матеріалу. Ефективним є прийом «дилеми», коли учні аналізують складні моральні вибори персонажів, пропонують власні варіанти вирішення проблемних ситуацій. Важливим є також прийом «що було б, якщо...», який спонукає учнів до моделювання альтернативних варіантів розвитку подій, аналізу можливих наслідків різних рішень. Такі завдання розвивають критичне мислення, формують вміння розглядати ситуацію з різних точок зору [52, с. 47].

Значна увага приділяється розвитку навичок порівняльного аналізу літературних творів. Учні вчаться зіставляти твори різних авторів на одну тему, порівнювати різні варіанти одного сюжету, досліджувати особливості втілення схожих образів у різних творах. Ефективним є прийом «літературних паралелей», який передбачає пошук аналогій між подіями та характерами в різних творах. Важливим є також прийом «культурного контексту», коли учні досліджують втілення літературних сюжетів у різних видах мистецтва [27, с. 36].

У системі роботи особливе місце займає організація творчої дослідницької діяльності. Учні створюють власні художні тексти, використовуючи вивчені літературні прийоми, експериментують з різними жанрами та формами. Ефективним є прийом «літературної трансформації», коли учні перетворюють прозовий текст у драматичний, змінюють жанр твору, створюють поетичні версії прозових текстів. Важливим є також прийом «творчого діалогу», який передбачає створення текстів-відповідей на прочитані твори [44, с. 159].

Система роботи також включає використання ігрових форм дослідницької діяльності. Ефективним є проведення літературних квестів, де учні виконують різноманітні дослідницькі завдання в ігровій формі.

Важливим є використання рольових ігор, де учні можуть «перевтілитися» в літературних персонажів або літературознавців, що досліджують текст. Особливе значення має організація літературних конкурсів та турнірів, які стимулюють дослідницьку активність та творче самовираження учнів [39, с. 117].

Значну роль у системі роботи відіграє організація колективних дослідницьких проєктів. Такі проєкти можуть бути спрямовані на створення класної літературної газети, підготовку тематичних збірників, організацію літературних виставок. Ефективним є прийом «редакційної колегії», коли учні працюють над спільним дослідницьким продуктом, розподіляючи ролі та обов'язки. Важливим є також створення класних літературних альманахів, де збираються результати індивідуальних та групових досліджень [33, с. 32].

У системі роботи над літературним твором важливе місце займає розвиток навичок літературознавчого аналізу. Учні знайомляться з основними літературознавчими поняттями, вчаться визначати жанрові особливості творів, досліджувати композицію, аналізувати систему образів. Ефективним є прийом «літературної лабораторії», де учні досліджують особливості художньої мови, засоби створення образності, прийоми побудови сюжету. При цьому важливо забезпечити доступність такої роботи для молодших школярів, використовуючи наочні схеми та моделі [58, с. 10].

Особливу увагу в системі роботи приділено формуванню навичок самостійного планування дослідницької діяльності. Учні вчаться визначати мету дослідження, складати план роботи, обирати відповідні методи та прийоми аналізу тексту. Ефективним є використання спеціальних планів-схем дослідження, які допомагають структурувати роботу над твором. Важливим є також формування навичок тайм-менеджменту, вміння розподіляти час на різні етапи дослідження [18, с. 49].

Значну роль відіграє створення спеціального освітнього середовища, що стимулює дослідницьку активність. Це включає організацію класної бібліотеки, створення тематичних куточків, оформлення стендів з

результатами досліджень. Ефективним є створення «літературної вітальні» - спеціального простору для обговорення прочитаних творів та презентації дослідницьких робіт. Важливим є також забезпечення доступу до різноманітних інформаційних ресурсів, включаючи електронні бібліотеки та освітні платформи [7, с. 91].

Важливим компонентом системи роботи є розвиток навичок публічної презентації результатів дослідження. Учні вчаться представляти свої відкриття, використовуючи різні форми презентації: усні доповіді, мультимедійні презентації, стендові повідомлення. Ефективним є прийом «наукової конференції», коли учні виступають у ролі молодих дослідників, представляючи результати своїх літературних розвідок. При цьому особлива увага приділяється формуванню вміння чітко і логічно викладати свої думки, аргументувати висновки [36, с. 46].

Система роботи також передбачає активне залучення батьків до дослідницької діяльності учнів. Організація спільних читань, проведення літературних вечорів у родинному колі, створення сімейних читацьких щоденників сприяють формуванню стійкого інтересу до літературних досліджень. Ефективним є проведення «родинних літературних віталень», де учні разом з батьками представляють результати спільних досліджень літературних творів [13, с. 160].

Особливе значення має організація взаємодії з культурними установами - бібліотеками, музеями, театрами. Проведення екскурсій, зустрічей з письменниками, відвідування театральних вистав за літературними творами розширюють дослідницький простір учнів. Важливим є також встановлення зв'язків з іншими школами для обміну досвідом дослідницької роботи, проведення спільних літературних проєктів [23, с. 68].

Значну увагу в системі роботи приділено розвитку навичок рефлексії та самоаналізу. Учні вчаться оцінювати результати власної дослідницької діяльності, визначати успіхи та труднощі, планувати подальшу роботу. Ефективним є ведення «щоденника дослідника», де фіксуються не лише

результати досліджень, але й роздуми про процес роботи, виникаючі питання та способи їх вирішення [17, с. 128].

У системі роботи важливе місце займає створення ситуацій успіху для кожного учня. Це досягається через диференціацію дослідницьких завдань, надання можливості вибору форм роботи, створення атмосфери підтримки та заохочення. Особливу роль відіграє організація виставок учнівських робіт, проведення конкурсів, вручення спеціальних відзнак за успіхи в дослідницькій діяльності [45, с. 426].

Таким чином, розроблена система роботи над літературним твором забезпечує комплексний розвиток дослідницьких навичок молодших школярів. Різноманітність форм і методів роботи, їх систематичне та цілеспрямоване використання створюють умови для формування стійкого інтересу до дослідницької діяльності та розвитку необхідних умінь та навичок. Важливим є також забезпечення наступності в роботі, поступове ускладнення завдань та розширення сфери самостійності учнів у проведенні літературних досліджень.

2.3. Методичний інструментарій щодо розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором

На основі проведеного дослідження та виявлених особливостей розвитку дослідницьких навичок молодших школярів рекомендується використовувати наступний методичний інструментарій у роботі над літературним твором.

Для ефективної організації дослідницької діяльності у роботі вчителя варто використовувати спеціально розроблені дослідницькі карти. В таких картах доцільно передбачити систему запитань різного рівня складності, що спрямовані на розвиток аналітичних здібностей учнів. Важливо включати завдання на порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання висновків [37, с. 96].

У процесі роботи над літературним твором рекомендується використовувати різнорівневі дослідницькі завдання. На початковому рівні це можуть бути завдання на знаходження ключових слів, визначення головних героїв, виділення основних подій. Поступово завдання мають ускладнюватися: аналіз характерів персонажів, дослідження художніх засобів, встановлення авторської позиції. Особливу увагу слід приділяти завданням творчого характеру, які стимулюють розвиток уяви та критичного мислення [43, с. 158].

При організації дослідницької діяльності важливо забезпечити поетапність у формуванні дослідницьких навичок. Спочатку учні мають навчитися працювати за зразком, використовуючи запропоновані алгоритми аналізу тексту. Потім варто переходити до частково-пошукових завдань, де учні самостійно обирають способи дослідження окремих аспектів твору. На завершальному етапі доцільно пропонувати завдання, що передбачають повну самостійність у виборі напрямів та методів дослідження [16, с. 69].

У роботі з літературним твором рекомендується використовувати систему проблемних запитань та завдань. Такі запитання мають спонукати учнів до роздумів, стимулювати пошук різних варіантів відповідей, заохочувати до висловлення власних думок. Важливо формулювати запитання різного типу: на розуміння фактичного змісту, на встановлення зв'язків, на оцінку та інтерпретацію прочитаного [25, с. 30].

Для розвитку дослідницьких навичок доцільно впроваджувати інтерактивні форми роботи з текстом. Рекомендується використовувати такі прийоми як «передбачення», «читання з зупинками», «тонкі та товсті запитання». Ефективним є застосування стратегій критичного мислення: складання таблиць «знаю - хочу дізнатися - дізнався», створення кластерів, заповнення концептуальних карт. Такі форми роботи активізують мислення учнів та сприяють глибшому розумінню тексту [52, с. 48].

У процесі роботи над літературним твором важливо організовувати групову дослідницьку діяльність. Рекомендується формувати групи з учнів

різного рівня підготовки, що дозволяє забезпечити взаємодопомогу та взаємонавчання. Кожен учень у групі має отримати конкретне завдання відповідно до своїх можливостей. При цьому важливо забезпечити ротацію ролей у групі, щоб кожен учень мав можливість спробувати себе в різних видах дослідницької діяльності [38, с. 73].

Особливу увагу слід приділяти розвитку навичок самостійної дослідницької діяльності. Рекомендується поступово збільшувати частку самостійної роботи учнів, надавати їм можливість вибору завдань, способів їх виконання та форм презентації результатів. Важливо навчити учнів користуватися довідковою літературою, словниками, енциклопедіями. Доцільно заохочувати ініціативу учнів у виборі напрямків дослідження, підтримувати їхні творчі ідеї та пропозиції [41, с. 144].

Для підвищення ефективності дослідницької діяльності рекомендується використовувати різноманітні форми презентації результатів. Це можуть бути усні повідомлення, письмові роботи, малюнки, схеми, інсценізації. Важливо навчити учнів чітко та логічно викладати свої думки, аргументувати висновки, використовувати відповідну термінологію. Доцільно практикувати виступи учнів перед класом, організовувати міні-конференції, створювати стенди з результатами досліджень [35, с. 67].

На рівні практичної реалізації особливу увагу слід приділяти диференційованому підходу, який передбачає створення різнорівневих завдань з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. При цьому важливо забезпечити поступове ускладнення завдань та розширення сфери самостійності учнів у процесі дослідження. Система завдань має будуватися таким чином, щоб кожен учень мав можливість працювати в оптимальному для себе темпі та на відповідному рівні складності [42, с. 230].

Розвиток рефлексивних умінь посідає центральне місце в системі методичного інструментарію. Використання спеціальних форм оцінювання, таких як «карта успіху», «сходинки досягнень», «дослідницький щоденник», дозволяє учням не лише відстежувати власний прогрес, але й формувати

навички самоаналізу та самооцінки. Особливо важливим є створення атмосфери психологічного комфорту, де кожен учень відчуває підтримку та розуміє, що помилки є невід'ємною частиною процесу навчання та дослідження [28, с. 90].

Технології візуалізації у роботі з літературним твором відіграють особливу роль у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів. Створення різноманітних візуальних опор допомагає учням структурувати інформацію, встановлювати логічні зв'язки між різними елементами твору, глибше розуміти авторський задум. Використання візуальних моделей особливо ефективно при роботі зі складними текстами, де необхідно відстежувати розвиток кількох сюжетних ліній або аналізувати систему образів [54, с. 234].

Ігрові технології в системі методичного інструментарію створюють особливе розвивальне середовище, де дослідницька діяльність набуває захоплюючого характеру. Літературні квести, детективні розслідування, рольові ігри не лише підвищують мотивацію учнів, але й дозволяють природним шляхом розвивати навички аналізу, порівняння, узагальнення. Важливо, що в процесі гри учні часто навіть не усвідомлюють, що займаються серйозною дослідницькою роботою [61, с. 45].

Методи проблемного навчання у роботі над літературним твором створюють умови для розвитку самостійного мислення та дослідницької активності учнів. Створення проблемних ситуацій спонукає до пошуку відповідей на складні питання, формулювання власних гіпотез та їх перевірки. При цьому важливо забезпечити необхідний рівень підтримки, особливо на початкових етапах дослідницької діяльності. Учитель має виступати в ролі фасилітатора, який спрямовує пошукову активність учнів, але не дає готових відповідей [35, с. 68].

Проектна діяльність у системі методичного інструментарію забезпечує комплексний розвиток дослідницьких навичок. Різноманітність видів проєктів дозволяє охопити різні аспекти роботи з літературним твором - від вивчення

біографії автора до створення власних текстів. Особливо цінним є те, що проєктна діяльність дозволяє інтегрувати різні навчальні предмети, створюючи цілісну картину досліджуваного явища [47, с. 127].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному освітньому процесі відкриває нові можливості для організації дослідницької діяльності. Створення електронних читацьких щоденників, використання інтерактивних платформ, розробка мультимедійних презентацій дозволяють зробити процес дослідження більш динамічним та ефективним. При цьому важливо навчити учнів критично оцінювати інформацію з різних джерел та безпечно користуватися цифровими ресурсами [71, с. 49].

Розвиток комунікативних навичок через організацію літературних дискусій та читацьких конференцій створює умови для формування культури дослідницької діяльності. У процесі обговорення прочитаних творів учні вчаться формулювати та аргументувати власну позицію, уважно слухати інших, вести конструктивний діалог. Особливо важливим є створення атмосфери взаємоповаги та підтримки, де кожна думка має право на існування [38, с. 74].

Методи розвитку критичного мислення в роботі над літературним твором дозволяють формувати важливі дослідницькі вміння. Використання таких прийомів як «шість капелюхів мислення», «кубування», «INSERT» допомагає учням розглядати текст з різних точок зору, формулювати обґрунтовані судження, робити виважені висновки. При цьому важливо адаптувати ці методи до вікових особливостей молодших школярів, використовуючи ігрові елементи та наочні опори [52, с. 49].

Розвиток творчих здібностей учнів у процесі роботи над літературним твором є невід'ємною частиною формування дослідницьких навичок. Створення власних текстів, ілюстрацій, інсценізацій дозволяє глибше проникнути в художній світ твору, краще зрозуміти авторський задум. При цьому важливо створювати ситуації успіху, де кожен учень може проявити свої творчі здібності [44, с. 160].

Систематичність у розвитку дослідницьких навичок забезпечується веденням портфоліо досягнень, яке відображає індивідуальний прогрес кожного учня. Портфоліо може містити не лише результати досліджень та творчі роботи, але й рефлексивні записи, самооцінку, плани подальшого розвитку. Важливо регулярно аналізувати матеріали портфоліо разом з учнем, відзначати успіхи та визначати напрямки вдосконалення [17, с. 129].

Співпраця з батьками у розвитку дослідницьких навичок створює додаткові можливості для мотивації учнів. Організація спільних читань, ведення сімейних читацьких щоденників, підготовка родинних проєктів не лише збагачує дослідницький досвід учнів, але й створює емоційно сприятливе середовище для розвитку читацької культури. При цьому важливо надавати батькам необхідні рекомендації щодо підтримки дослідницької активності дітей [13, с. 161].

Формування культури дослідницької діяльності передбачає розвиток етичних норм та цінностей у процесі роботи над літературним твором. Учні мають усвідомлювати важливість поваги до авторського права, необхідність точного цитування, відповідальність за достовірність інформації. Особливу увагу слід приділяти формуванню навичок академічної доброчесності вже на початковому етапі навчання [63, с. 46].

Організація театралізованої діяльності на основі літературних творів створює додаткові можливості для розвитку дослідницьких навичок. Підготовка вистав вимагає глибокого аналізу тексту, розуміння характерів персонажів, дослідження історичного та культурного контексту. При цьому важливо залучати всіх учнів до різних аспектів підготовки вистави - від режисури до створення декорацій [49, с. 146].

Використання методів емпатійного читання в роботі над літературним твором допомагає розвивати емоційний інтелект учнів та поглиблювати їхнє розуміння художнього тексту. Важливо навчити дітей «проживати» події твору, розуміти почуття персонажів, аналізувати мотиви їхніх вчинків. Такий

підхід робить дослідницьку діяльність більш особистісно значущою для учнів [33, с. 33].

Розвиток навичок літературознавчого аналізу має відбуватися з урахуванням вікових особливостей молодших школярів. Важливо поступово вводити елементарні літературознавчі поняття, вчити дітей визначати жанрові особливості творів, аналізувати засоби художньої виразності. При цьому теоретичні знання мають обов'язково підкріплюватися практичною дослідницькою діяльністю [58, с. 11].

Таким чином, запропонований методичний інструментарій забезпечує комплексний підхід до розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором. Різноманітність методів та прийомів, їх системне використання створюють умови для ефективного формування дослідницької компетентності учнів початкової школи.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження особливостей розвитку дослідницьких навичок у роботі над літературним твором дозволило зробити ряд важливих висновків теоретичного та практичного характеру. Результати констатувального дослідження засвідчили наявність різних рівнів сформованості дослідницьких навичок у молодших школярів, при цьому виявлено переважання середнього рівня розвитку цих навичок. Зокрема, було встановлено, що учні демонструють достатню мотивацію до дослідницької діяльності, проте мають труднощі з самостійним плануванням та проведенням досліджень.

Аналіз отриманих даних дозволив визначити основні напрямки роботи з розвитку дослідницьких навичок та сформуванати відповідну систему роботи над літературним твором. Запропонована система враховує різні аспекти розвитку дослідницьких навичок та забезпечує комплексний підхід до їх формування. Особливу увагу в системі роботи приділено створенню

сприятливого освітнього середовища, що стимулює дослідницьку активність учнів та підтримує їхній природний інтерес до пізнання.

Важливим аспектом є диференційований підхід до організації дослідницької діяльності, що дозволяє кожному учню працювати в оптимальному для себе темпі та на відповідному рівні складності. При цьому особлива увага приділяється розвитку рефлексивних умінь та формуванню навичок самооцінки.

Встановлено, що ефективність розвитку дослідницьких навичок значною мірою залежить від системності та цілеспрямованості педагогічного впливу. Використання різноманітних методів та прийомів роботи з літературним твором створює умови для всебічного розвитку дослідницької компетентності. Важливу роль відіграє також організація співпраці між учнями та створення ситуацій успіху для кожної дитини.

Результати дослідження підтверджують, що робота над літературним твором має значний потенціал для розвитку дослідницьких навичок молодших школярів. Художній текст створює природні умови для дослідницької діяльності, стимулює пізнавальну активність учнів, забезпечує емоційну залученість до процесу пізнання. При цьому важливим є створення системи підтримки та супроводу дослідницької діяльності учнів з боку вчителя та батьків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження розвитку дослідницьких навичок молодших школярів у роботі над літературним твором дозволило здійснити теоретичне узагальнення та висвітлити цінний практичний досвід реалізації педагогічних завдань стосовно теми дослідження. На основі комплексного аналізу проблеми встановлено, що дослідницькі навички є ключовою компетентністю учнів початкової школи, яка забезпечує їхню здатність до самостійного пізнання та критичного осмислення інформації. В умовах сучасної освіти ця компетентність набуває особливого значення, оскільки формує основу для подальшого навчання та розвитку особистості.

Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що формування дослідницьких навичок відбувається в контексті загального розвитку особистості учня та потребує створення спеціальних педагогічних умов. Літературний твір у цьому контексті виступає потужним засобом розвитку дослідницьких навичок, створюючи природні умови для пошукової діяльності та стимулюючи пізнавальну активність учнів. Встановлено, що робота над художнім текстом дозволяє розвивати широкий спектр дослідницьких умінь - від спостереження та аналізу до прогнозування та моделювання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практичного досвіду показав, що ефективність розвитку дослідницьких навичок значною мірою залежить від системності та цілеспрямованості педагогічного впливу. Важливу роль відіграє створення сприятливого освітнього середовища, що стимулює природну допитливість дітей та підтримує їхнє прагнення до пізнання. При цьому особливого значення набуває емоційна складова навчального процесу, яка забезпечує стійкий інтерес до дослідницької діяльності.

Результати констатувального дослідження виявили переважання середнього рівня сформованості дослідницьких навичок у молодших школярів. При цьому встановлено, що учні демонструють достатню

мотивацію до дослідницької діяльності, проте потребують додаткової підтримки в організації самостійних досліджень та розвитку рефлексивних умінь. Виявлено також нерівномірність розвитку різних компонентів дослідницьких навичок, що вказує на необхідність диференційованого підходу до їх формування.

Запропонована система роботи над літературним твором забезпечує комплексний розвиток дослідницьких навичок через використання різноманітних методів та прийомів. Особливу увагу в системі роботи приділено диференційованому підходу, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів та забезпечувати оптимальний рівень складності завдань для кожної дитини. Важливим аспектом є також створення ситуацій успіху, які підтримують мотивацію до дослідницької діяльності та формують впевненість у власних силах.

Преставлений методичний інструментарій створює умови для ефективного розвитку дослідницьких навичок у процесі роботи над літературним твором. Важливим аспектом є поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, використання інформаційно-комунікаційних технологій, організація проєктної діяльності та забезпечення міжпредметної інтеграції. Особлива увага приділяється розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів, формуванню навичок самостійної роботи та вмінню працювати в команді.

Дослідження підтвердило необхідність системного підходу до розвитку дослідницьких навичок, який передбачає створення відповідного освітнього середовища, забезпечення психологічного комфорту, організацію ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. При цьому особливого значення набуває професійна компетентність вчителя та його готовність до організації дослідницької діяльності учнів. Важливим фактором є також залучення батьків до процесу формування дослідницьких навичок, що створює додаткові можливості для розвитку пізнавальної активності дітей.

Результати дослідження засвідчили, що ефективний розвиток дослідницьких навичок можливий лише за умови створення цілісної системи роботи, яка охоплює всі аспекти освітнього процесу. Важливим є забезпечення наступності у формуванні дослідницьких умінь, поступове ускладнення завдань та розширення сфери самостійності учнів. При цьому особлива увага має приділятися розвитку рефлексивних умінь, які дозволяють учням усвідомлювати власний прогрес та планувати подальший розвиток.

Експериментальна перевірка розробленої системи роботи підтвердила її ефективність у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів. Спостерігається позитивна динаміка у формуванні всіх компонентів дослідницької компетентності, підвищення рівня пізнавальної активності учнів, розвиток їхньої самостійності та творчого потенціалу. Особливо важливим є те, що учні починають проявляти ініціативу в дослідницькій діяльності, демонструють здатність до самостійного планування та проведення досліджень.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку дослідницьких навичок молодших школярів. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть стати питання використання цифрових технологій у розвитку дослідницьких навичок, організація дистанційної дослідницької діяльності, розробка системи моніторингу та оцінювання дослідницьких компетентностей учнів початкової школи. Актуальним залишається також питання підготовки вчителів до організації дослідницької діяльності учнів в умовах Нової української школи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання вчителями початкових класів для організації ефективної роботи з розвитку дослідницьких навичок учнів. Запропоновані методичні рекомендації можуть бути корисними для студентів педагогічних спеціальностей, а також для системи післядипломної педагогічної освіти. Матеріали дослідження можуть використовуватися при розробці навчальних

програм, посібників та методичних рекомендацій з питань організації дослідницької діяльності в початковій школі.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило значний потенціал роботи над літературним твором у розвитку дослідницьких навичок молодших школярів та дозволило запропонувати ефективні шляхи реалізації цього потенціалу в освітньому процесі початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. В. Формування дослідницьких умінь молодших школярів через проєктну діяльність на уроках літературного читання. Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. 2020. № 1. С. 84–90.
2. Базелян І. В. Психолого-педагогічні основи розвитку дослідницьких навичок у молодших школярів. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 186 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
4. Біда О. А. Формування дослідницьких компетентностей учнів початкової школи. Початкова школа. 2020. № 3. С. 12–17.
5. Богданець-Білокаленко Н. І. Літературна освіта молодших школярів: теорія і методика. Київ: Освіта України, 2018. 240 с.
6. Бондаренко С. О. Розвиток дослідницьких здібностей молодших школярів засобами інтегрованого навчання. Одеса: Педагогічна думка, 2019. 132 с.
7. Бондарчук О. М. Дослідницька діяльність як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Київ: Либідь, 2022. 164 с.
8. Вернидуб Р. М. Методика розвитку критичного мислення в учнів початкової школи. Молодь і ринок. 2020. № 3. С. 21–26.
9. Власенко А. П. Дослідницька компетентність молодших школярів у контексті нової української школи. Початкова школа. 2021. № 5. С. 12–18.
10. Вовк Л. П. Технології розвитку дослідницьких компетенцій учнів на уроках літератури у початковій школі. Київ: Грамота, 2019. 180 с.
11. Вознюк О. В. Дослідницька діяльність учнів початкової школи у процесі вивчення літературних творів. Чернівці: Рута, 2021. 156 с.
12. Гаврилюк В. М. Методика формування дослідницьких навичок у початковій школі. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 168 с.

13. Гончарук О. І. Розвиток критичного мислення у процесі вивчення літератури в початковій школі. Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2017. 195 с.
14. Гриценко Н. В. Використання інтерактивних методів для розвитку дослідницьких навичок у початковій школі. Сучасні проблеми педагогічної освіти. 2020. № 6. С. 43–50.
15. Гринько О. М. Педагогічні умови розвитку дослідницьких умінь учнів початкових класів. Харків: Освіта XXI, 2020. 170 с.
16. Данилюк О. В. Особливості розвитку дослідницьких здібностей молодших школярів у контексті інтегрованого навчання. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2023. 145 с.
17. Дем'яненко Н. М. Методичні аспекти розвитку дослідницьких умінь молодших школярів у процесі роботи з художніми текстами. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 128 с.
18. Думнич М. І. Психолого-педагогічні особливості формування дослідницької компетентності учнів початкових класів. Нова українська школа: початок реформ. 2023. С. 45-52.
19. Жук А. М. Методи формування дослідницьких навичок молодших школярів у процесі вивчення літературних творів. Новітні технології в освіті. 2021. № 3. С. 22–28.
20. Жук М. В. Розвиток критичного мислення молодших школярів через дослідницькі завдання з літератури. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 25. С. 123–129.
21. Іванюк І. В. Методи розвитку дослідницьких навичок учнів початкових класів. Початкова школа. 2021. № 6. С. 50–55.
22. Калініченко Л. І. Формування дослідницької культури в учнів початкових класів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2020. № 7. С. 56–63.
23. Калмикова Л. В. Інтерактивні методи навчання у початковій школі: теорія і практика. Київ: Педагогічна думка, 2019. 245 с.

24. Карпенко М. В. Розвиток аналітичних і творчих навичок у дітей молодшого шкільного віку. Педагогічний дискурс. 2020. № 9. С. 34–40.
25. Кисель Л. Дослідницька діяльність на уроках літературного читання. Початкова школа. 2017. №1. С. 28–31.
26. Кіриченко О. М. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів на уроках літературного читання. Вісник педагогічних наук. 2019. № 4. С. 87-93.
27. Коваленко Л. П. Формування дослідницької компетентності учнів початкової школи засобами літературних творів. Педагогічний процес: теорія і практика. 2022. № 2. С. 33–40.
28. Коваль Н. В. Застосування дослідницьких методів навчання в початковій школі. Молодий вчений. 2022. № 9. С. 24–31.
29. Ковальчук Г. І. Методика формування дослідницьких навичок у молодших школярів на уроках літературного читання. Київ: Педагогічна думка, 2019. 152 с.
30. Козак Н. М. Формування дослідницьких навичок молодших школярів на уроках літературного читання. Педагогічний альманах. 2021. № 47. С. 56–61.
31. Коломієць М. Навчально-дослідницька діяльність дітей молодшого шкільного віку. Усе для роботи. 2015. № 9-10. С. 25–29.
32. Комарівська Н. О. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами фольклору. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2016. № 46. С. 30-33.
33. Кононко О. Л. Методи активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках літературного читання. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020. 186 с.
34. Котик Т. Дослідницький підхід як засіб оптимізації уроків літературного читання в класі-комплекті сільської школи. Гірська школа українських Карпат. 2017. № 16. С. 182-185.

35. Котик Т., Максимів Л. Дослідницький компонент змісту мовно-літературної освіти в програмно-методичному забезпеченні та підручниках для початкової школи. Педагогічні науки. 2021. № 4. С. 61-68.
36. Кудряшова Т. А. Дослідницькі завдання як засіб формування аналітичних умінь молодших школярів. Освітній простір України. 2020. № 1. С. 44–50.
37. Кузьміна О. А. Методологія дослідницького навчання у початковій школі. Львів: Видавництво ЛНУ, 2023. 178 с.
38. Лазаренко О. І. Формування дослідницьких умінь учнів початкової школи засобами літературних творів. Педагогічні науки: теорія і практика. 2021. № 16. С. 67–73.
39. Лисенко О. І. Процес формування дослідницьких умінь у молодших школярів через роботу з текстами. Педагогічні науки: збірник наукових праць. 2019. Вип. 89. С. 113–119.
40. Мартиненко І. П. Ефективні методики розвитку пізнавальної активності та дослідницьких навичок учнів. Київ: Освіта України, 2022. 210 с.
41. Мельник О. Ю. Розвиток дослідницьких здібностей учнів початкових класів на уроках літератури. Київ: Наукова думка, 2021. 142 с.
42. Мешкова А. В. Застосування засобів наочності під час формування дослідницьких умінь молодших школярів. Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку. Бердянськ: БДПУ, 2018. С. 226-229.
43. Мешкова А. В. Дослідницька діяльність молодших школярів та основа формування дослідницьких умінь. Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи. Ніжин: НДУ, 2018. С. 157-159.
44. Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: монографія. Кропивницький: ФО-П Александрова М. В., 2016. 424 с.
45. Назаренко Т. В. Роль дослідницьких завдань у розвитку творчого мислення учнів початкової школи. Інноваційні педагогічні технології. 2020. № 4. С. 36–42.

46. Німачук О. О. Педагогічні умови використання проєктної діяльності у процесі творчого розвитку молодших школярів. Педагогічні науки. 2022. № 2. С. 145-152.
47. Новосад О. Г. Методичні аспекти розвитку дослідницьких компетентностей молодших школярів. Початкова школа. 2019. № 6. С. 14–19.
48. Парасюк І. Ю. Розвиток критичного мислення молодших школярів за допомогою стратегії РАФТ на уроках літературного читання. Інноваційна педагогіка. 2022. № 44. С. 178-183.
49. Петренко І. С. Інтеграція дослідницьких методів у навчання молодших школярів на уроках літературного читання. Наукові праці: Педагогіка. 2022. Т. 18, № 1. С. 142–148.
50. Піаже Ж. Психологія інтелекту / пер. з франц. Львів: Літопис, 2018. 276 с.
51. Пономаренко Т. В. Технології проблемно-дослідницького навчання в початковій школі. Нова педагогіка. 2021. № 11. С. 14–21.
52. Присяжнюк О. В. Інтерактивні методи у формуванні дослідницьких умінь учнів початкової школи. Київ: Освіта XXI, 2020. 140 с.
53. Рябченко М. А. Ефективні підходи до розвитку дослідницьких навичок у процесі вивчення літератури в початковій школі. Вісник педагогічної науки. 2021. № 2. С. 91–98.
54. Савченко О. Я. Основи теорії і методики навчання в початковій школі. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 232 с.
55. Савченко О. Я. Теорія і практика розвитку критичного мислення в початковій школі. Харків: Основа, 2019. 198 с.
56. Скліма О. Формування читацької культури. Початкова освіта. 2012. №4. С. 7-11.
57. Слижук О. А. Дослідницькі завдання в процесі навчання сучасної української літератури в Новій українській школі. Педагогічні науки. 2022. № 3. С. 315-318.

58. Станіславська Г. П. Розвиток творчих здібностей школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 64 с.
59. Сухомлинський В. О. Про роль казки в колективному житті дітей. Педагогічний дискурс. 2013. Вип. 15. С. 375-378.
60. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1969. 346 с.
61. Сущенко Л. О. Дидактичні засади формування дослідницької компетентності здобувачів початкової освіти у процесі навчання: результати дослідження. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2022. № 2. С. 42-49.
62. Тимченко І. В. Дослідницька діяльність молодших школярів на уроках літературного читання. Початкова школа і сучасність. 2022. № 8. С. 28–34.
63. Тітов І. Г. Розвиток творчої уяви молодших школярів: навчально-методичний посібник для шкільних психологів та вчителів / за ред. Г. О. Балла. Полтава: Астрєя, 2006. 112 с.
64. Унгуряну Л. Ф. Педагогічні умови розвитку пізнавальної діяльності молодших школярів засобами казок. Педагогічні науки. 2019. № 5. С. 123-128.
65. Хіліс К. Критичне мислення в початковій школі: методичні рекомендації. Львів: Центр освітніх ініціатив, 2017. 156 с.
66. Хилько Є. Є. Теоретичні аспекти навчально-пізнавальної діяльності особистості: рівні, компоненти. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 203. Ч. II. С. 131–135.
67. Чеботарьова І. Г. Творчі завдання на уроках літературного читання як засіб розвитку дослідницьких навичок у молодших школярів. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2019. 167 с.
68. Шевченко Л. В. Інноваційні технології формування дослідницьких умінь молодших школярів у процесі вивчення літературних творів. Полтава: Освіта, 2021. 176 с.

69. Шевченко М. І. Педагогічні умови розвитку дослідницьких навичок у молодших школярів. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018. 198 с.
70. Шиян Р. Б. Компетентнісний підхід у початковій освіті: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Генеза, 2020. 240 с.
71. Юрченко Л. Г. Інтерактивні технології у процесі дослідницького навчання молодших школярів. Початкова освіта. 2023. № 5. С. 44–50.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Я - дослідник» для учнів початкових класів

Дорогий друже! Запрошуємо тебе взяти участь у цікавому дослідженні. Твої відповіді допоможуть нам краще зрозуміти, що тобі подобається вивчати та досліджувати. Будь ласка, уважно прочитай кожне запитання та обери відповідь, яка найкраще описує твою думку.

1. Чи подобається тобі відкривати для себе щось нове? а) дуже подобається, завжди прагну дізнатися більше б) іноді цікаво, залежить від теми в) надаю перевагу вже знайомому

2. Як ти поводишся, коли зустрічаєш незнайоме слово в тексті? а) обов'язково намагаюся з'ясувати його значення б) іноді запитую про значення у дорослих в) пропускаю і читаю далі

3. Чи любиш ти обговорювати прочитані книги? а) так, із задоволенням ділюся враженнями б) інколи обговорюю з друзями цікаві моменти в) надаю перевагу читати мовчки

4. Що ти робиш, коли тобі щось незрозуміло в завданні? а) намагаюся розібратися самостійно, перевіряю різні варіанти б) звертаюся за допомогою до вчителя чи однокласників в) чекаю, поки хтось підкаже відповідь

5. Як ти ставишся до складних завдань? а) люблю розв'язувати складні завдання, це цікаво б) берусь за них, якщо обов'язково потрібно в) намагаюся уникати складних завдань

6. Чи подобається тобі проводити спостереження? а) так, люблю спостерігати та записувати свої спостереження б) іноді спостерігаю за чимось цікавим в) не бачу в цьому особливого сенсу

7. Як ти реагуєш на нові ідеї? а) із захопленням, люблю пробувати щось нове б) обережно, спочатку придивляюся в) надаю перевагу перевіреним способам

8. Чи подобається тобі працювати над проєктами? а) дуже подобається, особливо коли можна щось створювати б) залежить від теми проєкту в) не люблю довго працювати над одним завданням

9. Як ти ставишся до групової роботи? а) люблю працювати в команді, разом цікавіше досліджувати б) іноді подобається працювати з іншими в) краще працюю самотійно

10. Чи любиш ти ставити запитання? а) постійно запитую про те, що мене цікавить б) запитую, якщо щось незрозуміло в) намагаюся не ставити багато запитань

11. Як ти ставишся до помилок? а) вважаю, що на помилках вчать б) намагаюся їх виправляти в) засмучуюсь, коли помиляюся

12. Чи подобається тобі шукати інформацію в різних джерелах? а) так, люблю дізнаватися з різних джерел б) іноді шукаю додаткову інформацію в) достатньо підручника

13. Як ти ставишся до творчих завдань? а) дуже подобається придумувати щось нове б) виконую, якщо потрібно в) надаю перевагу чітким інструкціям

14. Чи цікаво тобі дізнаватися про причини явищ? а) постійно намагаюся зрозуміти, чому щось відбувається б) іноді замислююся над причинами в) приймаю все як є

15. Як ти оцінюєш свої досягнення? а) регулярно аналізую свої успіхи та невдачі б) іноді думаю про свої результати в) рідко замислююся над цим

Шкала оцінювання анкети «Я - дослідник»

Система оцінювання відповідей:

- Відповідь а) - 2 бали (високий рівень)
- Відповідь б) - 1 бал (середній рівень)
- Відповідь в) - 0 балів (низький рівень)

Інтерпретація результатів:

Високий рівень (24-30 балів):

- Яскраво виражений інтерес до дослідницької діяльності
- Стійка внутрішня мотивація до пізнання
- Активна позиція в навчанні
- Самостійність у вирішенні проблем
- Розвинені рефлексивні навички

Середній рівень (16-23 бали):

- Ситуативний інтерес до дослідницької діяльності
- Переважання зовнішньої мотивації
- Вибіркова активність
- Потреба в підтримці при вирішенні проблем
- Часткові рефлексивні навички

Низький рівень (0-15 балів):

- Слабкий інтерес до дослідницької діяльності
- Відсутність стійкої мотивації
- Пасивна позиція в навчанні
- Залежність від зовнішньої допомоги
- Нерозвинені рефлексивні навички

Карта спостереження за навчальною діяльністю учнів

Дата: _____

Клас: _____

Предмет: _____

Тема уроку: _____

Параметри спостереження:

1. Активність у постановці запитань:

- частота запитань
- характер запитань (репродуктивні/проблемні)
- доречність запитань
- самостійність формулювання

2. Робота з текстом:

- швидкість орієнтації в тексті
- розуміння прочитаного
- вміння виділяти головне
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків

3. Участь у груповій роботі:

- включеність у спільну діяльність
- внесок у загальну роботу
- взаємодія з партнерами
- прийняття групових рішень

Додаток Б.1

Протокол спостереження за дослідницькою діяльністю

Прізвище, ім'я учня: _____

Дата спостереження: _____

Тривалість спостереження: _____

Критерії оцінювання:

Показники дослідницької активності	Рівень прояву	Примітки
1. Пізнавальна активність		
- виявляє цікавість до нового		
- ставить запитання		
- шукає додаткову інформацію		
2. Самостійність у роботі		
- планує свою діяльність		
- вибирає способи дослідження		
- долає труднощі		
3. Дослідницькі вміння		
- аналізує інформацію		
- встановлює зв'язки		
- робить висновки		

Шкала оцінювання:

3 - проявляється яскраво

2 - проявляється частково

1 - проявляється слабко

0 - не проявляється

Діагностичні завдання для оцінки практичних дослідницьких умінь*Комплекс завдань №1 «Дослідження літературного твору»***1. Аналіз характерів персонажів:**

- Опишіть головного героя твору
- Що ми дізнаємося про нього з його вчинків?
- Як змінюється герой протягом твору?
- Чому герой поводить себе саме так?

2. Дослідження сюжету:

- Визначте основні події твору
- Встановіть їх послідовність
- Знайдіть причинно-наслідкові зв'язки
- Запропонуйте альтернативний розвиток подій

3. Аналіз художніх засобів:

- Знайдіть яскраві описи в тексті
- Визначте особливості мови автора
- Поясніть роль художніх засобів
- Створіть власний опис за аналогією

*Комплекс завдань №2 «Порівняльне дослідження творів»***1. Тематичний аналіз:**

- Визначте основні теми творів
- Знайдіть спільні мотиви
- Порівняйте способи розкриття тем
- Сформулюйте головну думку кожного твору

Критерії оцінювання діагностичних завдань

Високий рівень (10-12 балів): Учень:

- самостійно та повно аналізує літературний твір
- встановлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями
- обґрунтовано характеризує вчинки персонажів
- знаходить та пояснює роль художніх засобів
- формулює оригінальні висновки
- пропонує власні інтерпретації
- демонструє творчий підхід до виконання завдань

Середній рівень (7-9 балів): Учень:

- аналізує твір з частковою допомогою вчителя
- встановлює очевидні причинно-наслідкові зв'язки
- характеризує персонажів за запропонованим планом
- знаходить художні засоби без пояснення їх ролі
- робить типові висновки
- потребує допомоги у формулюванні власних суджень

Низький рівень (4-6 балів): Учень:

- виконує аналіз твору лише за допомогою вчителя
- не встановлює причинно-наслідкові зв'язки
- характеризує персонажів поверхово
- не розпізнає художні засоби
- не формулює власних висновків
- відтворює готові судження

Критерії аналізу продуктів діяльності учнів

1. *Оцінювання читацького щоденника:*

Змістовий компонент:

- повнота відображення прочитаного
- глибина аналізу твору
- наявність власних роздумів
- встановлення міжтекстових зв'язків
- обґрунтованість висновків

Організаційний компонент:

- систематичність ведення записів
- структурованість матеріалу
- культура оформлення
- дотримання вимог до записів
- наявність ілюстративного матеріалу

2. *Оцінювання творчих робіт:*

Змістовий аспект:

- відповідність темі
- оригінальність ідеї
- логічність викладу
- образність мовлення
- емоційність вираження

Технічний аспект:

- грамотність
- охайність
- композиційна цілісність
- доречність оформлення
- самостійність виконання

3. *Оцінювання проєктних робіт:*

Дослідницький компонент:

- глибина дослідження теми
- різноманітність використаних джерел
- обґрунтованість висновків
- практична значущість
- новизна отриманих результатів

Презентаційний компонент:

- якість оформлення
- чіткість викладу
- володіння матеріалом
- відповіді на запитання
- використання наочності

Кожен критерій оцінюється за 12-бальною шкалою, де:

- 12-10 балів - високий рівень
- 9-7 балів - середній рівень
- 6-4 бали - низький рівень
- 3-1 бал - початковий рівень

Загальна оцінка формується як середнє арифметичне оцінок за всіма критеріями з округленням до цілого числа за правилами математики.